

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

на тему: **Лексична конотація в мовних культурах українського та польського народів**

Шифр КРФППм.022133.01.03.00

студентки II курсу групи ФППм-22-1 _____ Анни ВОЗНЯК

Підпис, дата

Керівник _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА

Підпис, дата

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА

Підпис, дата

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня-професійна програма	Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

4 жовтня 2023 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу **Возняк Анни**

1. Тема роботи «Лексична конотація в мовних культурах українського та польського народів», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 41.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи:

Поняття конотація як багатоаспекте явище отримало детальніший розгляд у ХХ-ХХІ ст. Конотація стає предметом вивчення таких розділів мови як семіотика, стилістика, прагматика, комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, теорія інтертекстуальності тощо. Цьому лінгвістичному феномену присвячується значна кількість досліджень але багато питань і сьогодні залишаються не визначеними. Зокрема, не повністю визначеним є статус конотації, її структура та межі функціонування. У представленій роботі конотація розглядається як додатковий відтінок, компонент значення, семантична модифікація, процес, ознака, знакова система та мисленнєво-мовний механізм. Розкрито питання *лексичної конотації в мовних культурах українського та польського народів*, що зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань): мета роботи полягає в аналізі лексичної конотації в її системній дуальності у польській та українській мовах;

1. узагальнити теоретичні аспекти функціонування поняття конотації;
2. розкрити сутність лексичної конотації та її видів;
3. проаналізувати аспекти зіставлення лексики різних мов та семантичні відмінності конотацій української та польської мов.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 4 жовтня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ з/ч	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу	Грудень 2022 – березень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Квітень, травень 2023 року	
6.	Написання другого розділу роботи	Квітень – червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу роботи	Серпень – жовтень 2023 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	До листопада 2023 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2031 року	

Магістрантка _____ Анна ВОЗНЯК

Керівник роботи _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА

Анотація

Тема роботи «Лексична конотація в мовних культурах українського та польського народів»,
Автор – А. ВОЗНЯК.

Науковий керівник – Н.ПОДЛЕВСЬКА

Обсяг кваліфікаційної роботи – 82 сторінки основного тексту.

Робота містить 80 джерел посилань.

Ключові слова: конотації, контрактивний аналіз, колоративи, фитоніми, зооніми, внутрішня форма слова, картина світу, омонімія, синонімія, міжмовні омоніми.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню конотацій. Вони розглядаються, у двох порівняних нами мовах, як додатковий відтінок, компонент значення, семантична модифікація, додаткове значення, процес, ознака, знакова система та мисленнево-мовний механізм.

Лексичні конотації є важливим аспектом пізнання національних мовних особливостей. Конотація безпосередньо пов'язана з національною культурою, оскільки формується в певному національно-мовному середовищі, де основним чинником, що впливає на смисловий ореол слова, є прагматика тих, хто спілкується. Конотації виконують кумулятивну, семантичну або стилістичну, емоційно-оціночну функції мови. Функції конотації стійко пов'язані у свідомості носіїв мови.

З метою виявлення відмінностей і подібностей у польській та українській мовах у лінгвістиці існує метод дослідження – контрастивний аналіз, як сукупність прийомів дослідження й описування мови через її системне порівняння з іншою мовою, з метою виявлення специфіки.

Колоративи, як прояв конотації. Їх зіставлення показало, що вони не збігаються в різних мовах ні за семантикою, ні за складом але є особливо «чутливими» до набуття додаткової інформації про оточуючий світ. Конотації колоративів містять інформацію про найбільш стійкі (підсвідомі) зорові смаки сприйняття кольорів, які відрізняються у національних культурах, відтворюються в індивідуальній мові носія цієї мови, формуючи національний характер, ідентичність та ментальність особистості. Зооніми, як різновид конотації, використовуються з метою виділення позитивних або негативних якостей людини; зооніми в українській та польській мовах зустрічаються як лексеми, слова-символи так і у фразеологізмах відбиваючи специфіку культури народу, особливості його історичного розвитку. Варто зазначити, що особливості перекладу певних рис якими наділені тварини в польській та українській мовах збігаються, та все ж є відмінності. Вони змотивовані національними уявленнями про ту чи іншу тварину. Фитоніми різновид конотацій, в українській й польській картині світу, які зустрічаємо в піснях, поезії, літературі загалом де назви квітів є символами-словами, лише частково сходяться між собою. Слова з групи квіткових дерев і кущів багатші в українській літературі у порівнянні з польською.

Окрім розкритих нами особливостей лексичних конотацій, важливим аспектом розкриття картини світу в царині національних мовних характеристик, є внутрішня форма слова. *Вибір словотвірної моделі, через яку утворюється зовнішня форма мовного знака*, пояснюється особливостями тієї чи іншої національної «мовної картини». ВФ слів, які виявляють характерні особливості процесів називання предметів оточуючого світу, наголошуючи на їх особливості, та функції розв'язують не лише суто мовні проблеми, але й дають нам змогу робити узагальнення щодо специфічних рис національного менталітету того чи іншого народу, який відтворюється у мовній «картині світу».

Омоніми та синоніми, як в українській так і в польській мовах, пов'язані з відтворенням внутрішньої мовної картини світу. Польсько-українські міжмовні омоніми виникли в процесі розвитку праслов'янських за походженням лексем, їх словотвірної і семантичної видозміни. Переважає часткова гомогенна омонімія, що характеризується збігом в основній семантиці слів, але має низку відмінних вторинних значень. Відомо, що міжмовні омоніми створюють чимало перешкод при опануванні іноземної мови. Особливо гостро ця проблема відчувається при вивченні близькоспоріднених мов, як у випадку польської та української мов.

Автор

_____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ	2
1. Лексична конотація в мовних культурах	6
1.1. Сутність лексичної конотації	6
1.2. Контрастивний аналіз як метод лінгвістичного дослідження	10
2. Види конотацій та їх порівняльна характеристика	18
2.1. Конотація кольорозапозичень	18
2.2. Конотація зоонімів.....	24
2.3. Конотація фітонімів	36
3. Внутрішня форма слова	46
3.1. Значення внутрішньої форми слова для формування мовної картини світу	46
3.2. Омоніми і синоніми в українській та польській мовах	54
3.3. Міжмовніомоніми та синоніми.....	62
Висновки	67
Перелік джерел посилання	74

ВСТУП

У XVII ст. завдяки граматиці Пор-Рояля вперше зустрічаємося з поняттям *конотація*. Проте це багатоаспектне явище отримало більш детальний розгляд у XX-XXI ст. Конотація стає предметом вивчення таких розділів мови як семіотика, стилістика, прагматика, комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, теорія інтертекстуальності тощо. Цьому лінгвістичному феномену присвячується значна кількість досліджень але багаторічними питаннями і сьогодні залишаються не визначеними. Зокрема, не повністю визначеними є статус конотації, її структура та межі функціонування.

Дослідження конотації вітчизняними та зарубіжними науковцями XX-XXI ст. зосереджено у концептуальному підході до висвітлення проблеми.

Цією проблемою займалися зарубіжні: Р. Ладо [21], М. Денесі, Ді Петро [52], А. Фартах [56] та вітчизняні науковці: Н. Г. Іщенко [13], В. М. Манакін [22], О. В. Марчук [23], О. О. Потебня [30], О. О. Селіванова [37], О. О. Туріщева [43] та ін.

У наведених джерелах вона розглядається як додатковий відтінок, компонент значення, семантична модифікація, додаткове значення, процес, ознака, знакова система та мисленнєво-мовний механізм. Цікавими є питання лексичної конотації в мовних культурах українського та польського народів, що зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета роботи полягає в описі лексичної конотації в її системній дуальності.

Для досягнення мети треба вирішити такі **завдання**:

- 1) узагальнити теоретичні аспекти функціонування поняття конотації;
- 2) розкрити сутність лексичної конотації та її видів;
- 3) проаналізувати аспекти зіставлення лексики різних мов та семантичні відмінності конотацій української та польської мов.

Об'єктом дослідження є порівняльна характеристика лексичних конотацій польської та українській мовах.

Предметом - особливості вираження конотацій в українській і польській мовах.

Методи дослідження: концептуальний аналіз (для встановлення поняття лексичних конотацій); дистрибутивний аналіз (для дослідження мови на основі функціонування окремих одиниць лексем, словосполучень, фразеологізмів); аналіз матеріалу на основі описового методу; метод контрастивного аналізу (дослідження і порівняння феномену конотацій в польській та українській мовах, аналіз окремих зразків, зіставлення і протиставлення деяких сталих виразів у вказаних нами мовах).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що деталізовано специфіку концепту 'лексична конотація' в українській та польській художній мовах; проаналізовано культурні і ментальні особливості формування поняття 'лексична конотація'; увиразнено неповторність творчого підходу до вибору лексем, словосполучень та фразеологізмів у різних мовах, з метою розкрити суть явища, про яке говориться. Значимість роботи полягає в написанні багатовимірного тексту конотації корисного при створенні образів, витягування емоцій з мови, тим самим впливаючи на почуття читача, що і є основною функцією художнього стилю. У порівнянні двомовної лексики це має особливий науковий акцент. Отримані результати науково обґрунтовані, підтверджені даними аналізу.

Теоретичне значення роботи дозволяє і науковцям, і тим, хто вивчає мови, розширити уявлення щодо вживання конотації в двох слов'янських мовах. Значення роботи полягає в тому, що лексичні конотації, які мають різноманітні забарвлення, збагачують мову, надають їй різноманітних відтінків. За допомогою цих феноменів вивчається мовна культура народів, особливості їхнього побуту та спілкування.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в теоретичних та практичних курсах із «Сучасної польської мови», «Практичного курсу польської мови», «Методики викладання польської мови», «Історії», «Культурології», «Країнознавства Польщі»,

«Літературознавства», «Українського і польського фольклору». Можна використовувати в розробленні спецкурсів та проведенні семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології й країнознавства, для написання курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Апробація дослідження: матеріали кваліфікаційної роботи апробовано на конференціях різних рівнів:

- II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми філології: історія та сучасність» (21 лютого 2023 р., Хмельницький). Тема доповіді «Лексична конотація в мовних культурах українського та польського народів»;

- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики» (11-12 травня 2023 р., Умань). Тема доповіді «Лексична конотація в мовній культурі українського народу»;

- Наукові читання молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності (17 травня 2023 р., Кривий Ріг). Тема доповіді «Художні засоби лексичної конотації в українській і польській літературі»;

- IX Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Лінгвістичні студії молодих дослідників» пам'яті професора К. Ф. Шульжука (23 травня 2023 р., Рівне). Тема доповіді «Засоби лексичної конотації в українській мові»;

- Звітній науково-практичній конференції у Хмельницькому національному університеті (24 травня 2023 р., Хмельницький). Тема доповіді «Лексична конотація і мовній культурі польського народу»

та здійснено *публікацію* у збірнику наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (випуск 14, 2023 р.). Тема статті «Лексична конотація в мовних культурах українського та польського народів».

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та переліку джерел посилання.

1. ЛЕКСИЧНА КОНОТАЦІЯ В МОВНИХ КУЛЬТУРАХ

1.1. Сутність лексичної конотації

Лексичні конотації є важливим аспектом пізнання національних мовних особливостей. *Лексична конотація* (лат. *connotatio*, *con* – разом і *noto* – позначаю) – співзначення слова, яке супроводжує його основне значення. Велика кількість слів у різних мовах у своїй семантиці містять додаткові до прямих і переносних значень смислові нюанси, що і є конотаціями. Їх не просто виявити, особливо в іноземних мовах, проте знання цих додаткових смислових відтінків слугує критерієм гарного володіння мовою і джерелом виявлення лінгвокультурної специфіки.[18]

Пор-Рояль (1660), вперше в історії мовознавства висловив у своїй граматиці ідею про те, що, крім основних значень, слова можуть набувати певних «співзначень». Згодом американський лінгвіст Леонард Блумфілд (1887 – 1949) поширює й остаточно стверджує у своїх наукових працях, що це явище як додаткові елементи значення, додаткові цінності несуть інформацію про істотні властивості й ознаки об'єкта, часто розкривають його функції та індивідуальні особливості [22, с.157]. Л. Блумфілда цікавили суто семантичні конотації, тобто уживанням слів різними соціальними прошарками, у різних жанрах і сленгах та які впливають на формування свідомості особистості, її світосприйняття.

Ф. де Соссюр вживав у своїх наукових працях, присвячених проблемі конотації термін «значимість» [22,с.157]. На думку Ф.де Соссюра, конотації виконують *кумулятивну функцію* мови. Це сприяє формуванню належної соціокультурної компетенції, зацікавленості у процесі знайомства з цінностями іншої культури та традиціями, вихованню, а, зрештою, формуванню власного бачення світу та свого місця в ньому, тобто створення особистістю власної картини світу. Конотація безпосередньо пов'язана з національною культурою, оскільки формується в певному

національно-мовному середовищі, де основним чинником, що впливає на смисловий ореол слова, є прагматика тих, хто спілкується.

Семантичні або *стилістичні функції* – додаткові функції конотації стійко пов'язані у свідомості носіїв мови. *Семантичні* – ті, які пов'язані зі змістом, значенням, а *стилістичні* – з виражальними мовними засобами. Конотація є різновид прагматичної інформації, тобто корисної інформації, придатної для вирішення практичних завдань. У певному *емоційно-оціночному ставленні* до оточуючого світу, інших людей, до самого себе одна з функцій конотації, яка відображає не безпосередньо самі явища і предмети. Тому, іноді, конотацію називають ще семантичною, тобто смисловою асоціацією. З її допомогою відображають суттєву ознаку суб'єкта або об'єкта, яка стійко пов'язана у свідомості носіїв мови зі значенням цього явища. Але при цьому зазначена ознака не є необхідною для вживання даного слова [73].

Так, у багатьох європейських мовах слово, яким позначають *зайця*, має конотацію «боягузкість» або «невпевненість в собі», «лякливість». Дані ознаки несуттєві для цього виду ссавців. Зіткнувшись з зайцем, ви впізнаєте його по пухнастому хутрі, короткому пухнастому хвосту, довгим вухам. Але ви не будете перевіряти, наскільки тварина полохлива, щоб з'ясувати її видову приналежність. Проте в мові обидві ці лексеми стійко асоціюються один з одним. Про це свідчить, наприклад, те, що трусливу, лячну, схильну до невпевненості в собі людини нерідко називають *зайцем*. Як сказано вище, конотації є відображенням прийнятої в даному мовному співтоваристві оцінки факту навколишньої дійсності. А також вони відображають і *культурні традиції* – це ще одна функція конотацій. У відповідності з цим, боягузкість та невпевненість в собі, лячність, полохливість – це постійні характеристики *зайця*, зображуваної в якості персонажа казок про тварин, які є у фольклорі багатьох народів.

Конотація відрізняється від інших видів подібної інформації тим, що цей погляд і ставлення належать людині, яка його відтворює. Як різновид прагматичної інформації, пов'язаної зі словом і носієм ставлення до навколишнього світу. Людина не відображає його буквально, конотація, яка це поняття відтворює, належать їй, але не як окремо взятої особистості, а як представник мовної спільноти[18].

Наприклад, таке слово, як «*шкапа*», «*кляча*», несе в собі прагматичну інформацію, що містить індивідуальний емоційно-оцінний відбиток. Воно вказує на ставлення мовця до об'єкта та характеристики самого об'єкту: вік тварини, стан здоров'я, вагу, можливість виконувати свою функцію, зовнішній вигляд. Називаючи *коня* *шкапою* або *клячою*, людина висловлює власну думку щодо якості тварини. Отже, конотації тут не спостерігається. В протилежність цьому, при використанні лексеми, що містить конотацію, особиста точка зору на позначуваний об'єкт не виражається. А у вислові: «Працює, як кінь», чітко спостерігається конотація тяжкої тривалої, наполегливої роботи, адже кінь в господарстві завжди виконує усю тяжку роботу. Називаючи *зайця* *зайцем*, людина ніяк не оцінює тварину. Однак зв'язок між *зайцем* і такою якістю, як боягузкість, невпевненість в собі, лякливність присутні й у свідомості мовця [18].

Інші приклади конотації:

Приклад: Коли мати увійшла в кімнату сина, вона обурилася: «Як ти живеш у такому *хліву*!». Слово «*хлів*» позначає «загін для худоби». Його конотація – «брудне приміщення» «безлад у ньому» «повний хаос у його впорядкуванні».

Приклад: «Я так люблю моє маленьке *сонечко*!», – розчулювалася мати, милуючись своїм карапузом. В даному випадку, коли вживається слово «*сонечко*», мається на увазі, звичайно ж, не астрономічний об'єкт, а людина, яка випромінює світло і тепло, несе радість у спілкуванні, позитивні емоції, особистісну значущість дитини для матері. Дитина означає для матері саме життя, так як і від сонця залежить життя на землі.

Приклад: Олег дуже сподівався на задовільну оцінку за курсову роботу, хоча розумів, що в ній дуже *багато води*. У слові «вода» багато конотацій, одна з них – це «надлишкова інформація, що не несе значеннєвого навантаження», невизначеність об'єкту дослідження, відхід від його мети.

Приклад: «Я не очікував, що такий самовпевнений хлопець на повірку виявиться *ослом*», – нарікав Сергій на свого нового знайомого. Слово «осел» стійко асоціюється з такими якостями, як дурість і впертість, кондовість мислення, не бажання прислухатися до думки іншої людини, вчитися на помилках, сприймати щось нове, аналізувати свою поведінку, дії тощо.

Приклад: Андрій розповідав товаришам, що майже півроку працював, як *віслюк*, а в результаті залишився практично без копійки. Тут конотація в емоційно-оціночному плані є негативна, тобто людина працює довго, важко, не знаючи для чого і чому, не аналізуючи кінцевий результат своєї діяльності. На відміну від «осла», конотацією такої лексеми, як «*ішак*», є витривалість, наявність мотиву, висока працездатність, терпіння.

Приклад: Він такий розумний, говорять про людину, що *бачить сім метрів під землею*. Це конотація оціночного плану – людина кмітлива, винахідлива, уважна, всебічно освічена.

Приклад: «Сини мої, візьміть мої *вітрила* та батька не забудьте поміж тим» (з пісні М. Мозгового); слово *вітрила* вжито у сенсі духовні ідеали, досвід, знання, настанови, які зв'язують покоління, роблять сильнішою сім'ю.

Приклад: «Хай *заметіль* закружить біля скронь, та ми так само будемо любити і будуть жити наші *почуття*, що *вогником зажглися* поміж нами» (з пісні О.Кварти); словосполучення *у скронях заметіль* – сивина як заметіль у скронях але почуття збережені як у молоді роки; *почуття, що вогником зажглися* – характеристика вічного, незгасимого кохання яке гріє душу людини, надає їй сенс життя.

У польській мові явище конотації також пов'язане з ідеєю, що крім основних значень, слова можуть набувати певних «співзначень». Наприклад, фразеологізм – *móc zjeść konia z kopytami* – бути дуже голодним,

вміти багато їсти, ненажера; *robić (zrobić) kogoś w konia* – обдурити кого, ввести в оману; *falszywy jak kot* – дуже фальшивий; *lowić ryby w mętnej wodzie* – ловити рибку в каламутній воді, *balamucić w sprawie* – хитрувати для власної вигоди, намагаючись приховати свої дії; *stawać okoniem* – бунтувати, протидіяти, не погоджуватися з чимось; *wić się, wyśliznąć, się jak piskorz* – спритно, хитро уникати чогось. Існує також гіперонім *ryba*, який є у фразеологізмах: *zdrowy jak ryba*; *niemy jak ryba*; *czuje się jak ryba w wodzie*; *gruba ryba* – (здоровий, як риба; німий як риба; почуввається як риба у воді; велика риба – означає важлива, впливова особа).

Отже, конотації як додаткові елементи значення часто несуть інформацію про істотні властивості й ознаки об'єкта, розкривають його суть, функції та індивідуальні особливості, а разом з тим роблять мову того, хто нею користується, барвистою, неповторною та насиченою.

1.2. Контрастивний аналіз як метод лінгвістичного дослідження

З метою виявлення структурних відмінностей і подібностей пари мов у лінгвістиці існує метод дослідження – контрастивний аналіз. Це є основним методом зіставлення двох або більше мов. За визначенням М.П.Кочергана, контрастивний аналіз – це сукупність прийомів дослідження й описування мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки [19]. Він спрямований передусім на виявлення відмінностей між зіставляваними мовами. Контрастивний аналіз встановлює між порівнюваними мовами відношення контрасту на всіх мовних рівнях: діяфонію (фонологічні розходження), діасемію (семантичні розходження) і діалексію (лексичні розходження). І.Хартман [58] уточнює можливості контрастивного аналізу і підкреслює, що порівняння можуть з'явитися на кожному рівні мовної структури: звуки (фонологія), правильне написання слів (орфографія), форма та будова слова (морфологія), словниковий запас певної мови (лексикологія), вживання стійких словосполучень (фразеологія),

граматична будова речення (синтаксис) та повний дискурс (текстологія). Різноманітні техніки, що використовуються, показують свою актуальність в внутрішньомовних та міжмовних контрастних дослідженнях є, наприклад, шляхом аналізу «паралельного тексту» [58].

Процедури контрастивного аналізу сформулював американський лінгвіст Роберт Ладо у праці «Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers», яка була опублікована в 1957 році. З точки зору Роберта Ладо, вивчення іноземної мови становить зовсім інше завдання, ніж вивчення рідної мови. Основні проблеми пов'язані не лише з істотними труднощами в особливостях іноземної мови, але, перш за все, з перенесенням особливостей рідної мови в іноземну. Для успішного вивчення іноземної мови необхідне порівняння двох мов (рідної та іноземної) та порівняння двох культур, щоб встановити та описати ті проблеми, з якими мовці однієї мови будуть стикатися у вивченні іншої мови [67, с. 29].

Праця Роберта Ладо представила нову царину лінгвістики. Двома роками пізніше, у США була опублікована робота «Contrastive Structure Series» під редакцією Чарльза Фергюсона за сприянням Центру Прикладної Лінгвістики Асоціації Сучасних Мов у Вашингтоні. Проєкт мав на меті опис відмінностей і схожостей між англійською, французькою, німецькою, італійською, і іспанською мовами.

Низка дослідників вважає, що контрастивний аналіз як метод ефективний при вивченні споріднених і, особливо, близькоспоріднених мов, оскільки їх контрастні ознаки виявляються чітко на тлі подібних ознак.

Контрастивна лінгвістика, яка виникла на основі контрастивного аналізу, орієнтована на практику лінгвістичного підходу, який прагне описати відмінності та спільні риси між парою мов, тому її іноді називають «диференційною лінгвістикою» [55].

Сучасна контрастивна лінгвістика намагається показати, чим відрізняються дві відповідні мови, щоб допомогти у розв'язанні практичних

проблем, продемонструвати родинні зв'язки між спорідненими мовами, або ж щоб проілюструвати історичний розвиток однієї або кількох мов[54].

Контрастивний аналіз, починаючи з його заснування Робертом Ладо у 1950-х роках, пов'язували з аспектами прикладної лінгвістики щоб уникнути інтерференційних помилок у вивченні іноземних мов, як стверджував Ді П'єтро [52], щоб сприяти порівняльному аналізу текстів перекладу і оригіналів у міжмовній передачі, як продемонстрували Дж.Віней та Дж.Дарбелнет [65], В.Хатім[59], а також щоб знаходити лексичні еквіваленти в процесі написання двомовних словників, як показали Р.Хелтай [60] та І.Хартман [58]. Контрастивний аналіз як метод розв'язує низку прикладних завдань: розроблення методик навчання іноземних мов, дослідження мовних контактів, явищ двомовності та міжмовної інтерференції.

Контрастивний аналіз також застосовується до диференційованого опису одного або кількох різновидів у межах мови, таких як стилі діалекти, регістри чи термінології технічних жанрів.

Контрастивний аналіз, крім застосування в двомовній лексикографії, методиці навчання мов, практиці перекладу, має також евристичний потенціал, це – джерело фактологічного й аналітичного матеріалу для порівняння, мовних контактів тощо. Спираючись на інтралінгвістичний опис досліджуваних явищ національних мов, контрастивний аналіз нерідко вносить у цей опис суттєві доповнення і корективи. Наприклад, контрастивний аналіз англійських та українських ідіоматичних виразів, проведений професором Р. П. Зорівчак [11, с. 62], показав, що вони можуть бути поділені на: 1) конгруенти (демонструють абсолютний ступінь подібності: те саме значення та число компонентів); *пролити кров – to shed blood; день і ніч – day and night*; 2) абсолютні еквіваленти (містять незначні структурні або лексичні відмінності, напр., використання артиклів в англійській мові): *куй залізо, поки гаряче – strike the iron while it is hot*; 3) часткові еквіваленти з різною: а) компонентою або граматичною структурами: *бачити на власні очі – to see with one's own eyes*; б) денотативною образністю; *дати ногам знати – to*

take to one's heels; в) функціонально-стилістичною конотацією: [*Царівною називають, Очей не спускають з мого цвіту, Дивуються,*] *Не знають де діти (Шевченко) – hold me in esteem*; г) експресивно-емоційною конотацією: [*Слава тобі, Шафарику,*] *Вовіки і віки!*] (Шевченко) – *Forever and ever*.

Найчисленнішими є контрастивні дослідження, виконані на граматичному матеріалі, що передбачає припущення: глибинні структури споріднених мов здебільшого збігаються, тому відмінності між мовними явищами представлені лише на поверхневому рівні. Більшість контрастивних праць присвячена зіставленню та вивченню окремих мовних елементів, категорій і підсистем. Передумовою ефективного застосування контрастивного аналізу є встановлення принципової можливості порівнювати ті різномовні елементи, які стають об'єктом такого дослідження, виявлення ступеня еквівалентності конкретної ознаки (ознак), що стає (стають) основою для порівняння. Не до кінця з'ясованим у лінгвістичних працях лишається поняття еквівалентності, яке інколи плутають з поняттям тотожності. Особливої уваги поняттю міжмовної еквівалентності надають у перекладознавстві дослідження, де застосовують методику контрастивного аналізу.

Британський лінгвіст і перекладознавець Дж. Кетфорд вважає, що еквівалентними є одиниці, які можуть рівнозначно замінювати одна одну й відповідати комунікативній ситуації [43]. З огляду на проблему, Дж. Кетфорд показує нам відмінності в лексичній і граматичній семантиці на прикладі висловлювань в порівнянні англійської фрази *I have arrived* з її українським відповідником *я прийшов (прийшла)*. В англійській фразі, застосовуючи метод внутрішньомовної опозиції, можна виділити п'ять елементарних смислів: 1) «мовець» – протиставлене *you, they*; 2) «прибуття» – *arrive* протиставлене ін. дієсловом на позначення руху – *leave, depart* тощо; 3) «подія, що відбулася в минулому» – *arrive* протиставлене *arrived*; 4) «минула подія, що пов'язана з ін. моментом часу» – форма *have arrived* протиставляється ін. часовій формі – *arrived*; 5) «минула подія пов'язана з

теперіш. часом (з моментом мовлення)» – have arrived проти ставляється формі had arrived. Компонентний аналіз української фрази виявляє шість елементів, лише три з яких збігаються з відповідними елементами англійського еквівалента: 1) «мовець» – я протиставлене ви, вони; 2) «жін. рід» – прийшла протиставлене прийшов; 3) «прибуття» – прийшла протиставлене пішла; 4)

«пішки» – прийшла протиставлене приїхала; 5) «подія, що сталася в минулому» – прийшла протиставлене приходжу; 6) «доконана подія» – прийшла протиставлене приходила. Такий аналіз яскраво демонструє, що саме мовний знак відображує саму дійсність, а що визначається власне лінгвістичними параметрами цієї дійсності [43].

Контрастивні дослідження лексики можуть здійснюватися як шляхом зіставлення лексичних феноменів (наприклад, назв кольорів у польській та українській мовах), так і на рівні аналізу індивідуальних лексем чи груп лексем. Важливим об'єктом контрастивного аналізу є розподіл значення слова, що визначає їх добір. Наприклад, англійське слово *beautiful, handsome* і українське – *гарний, красивий*. Як означення до іменників на позначення живих істот ці прикметники вживають по-різному: *beautiful* застосовують тільки щодо жінок, *handsome* – щодо чоловіків. В українській мові такої диференціації немає. Лексичні одиниці можна порівнювати з погляду простих (монологічних) і композитних (словосполучення) форм втілення того самого значення, наприклад, українське *окріп*, у французькій мові – *eaubouillante*. Зіставлення лексики можуть здійснювати за загальними категоріями: співвідношення явищ первинної і вторинної номінації, використання експресивно маркованих і нейтральних одиниць тощо. Суттєвим доповненням якісного опису явищ у контрастивних дослідженнях стає їх кількісна характеристика: наприклад, *величезне місто, страшенно злякався, дуже швидко біг*. У польській мові є аналогічні кількісні характеристики явищ, наприклад, *głębokie morze, największa droga, najciemniejszą noc*.

Серед перших в Україні контрастивних праць – монографії «Приголосні фонemi сучасної української літературної мови. Експериментально-фонетичне дослідження» Л. Прокопової (1958), «Порівняльна граматики англійської та української мов» Ю. Жлуктенка (1960), «Семантична інтерференція мов» С. Семчинського (1974); колективні видання: «Порівняльна граматики української і російської мов» (1957), «Нариси з контрастивної лінгвістики» (1979), «Порівняльні дослідження з граматики англійської, української і російської мов» (1981).

На рівні лексики контрастивний аналіз застосовується, щоб виявити подібності та відмінності у значеннях слів різних мов, для дослідження синонімічних рядів, однокореневих споріднених слів, проблемних пар (слів, які означають два об'єкти в одній мові і відповідають двом різним словам у іншій мові, наприклад, *годинник* – clock, watch; *художник* – artist, painter), сполучуваності слів у різних мовах [17, с. 178–180].

Контрастивний аналіз, проведений Р.П. Зорівчак, показав, що з 30 000 ідіом, наведених в «Українсько-англійському словнику фразеологізмів», 2 820 ідіом, тобто, 9,4%, є спільними в обох мовах [11, с. 61]. Це інтернаціоналізми, які з'явилися завдяки схожості традицій, людського досвіду, способів мислення. Труднощі в перекладі ідіом з'являються тоді, коли ідіома не має жодного еквіваленту у цільовій мові. Такі національні ідіоми є універсальною особливістю усіх мов. Ці ідіоми формуються на підставі образів, які притаманні певній національній громаді та її мові, наприклад: *dine with Duke Humphry*, *впіймати облизня*, *пекти раків*, *утерти носа*.

На граматичному рівні контрастивний аналіз проводиться для зіставлення різних граматичних явищ. Особливу складність для українських учнів представляє той факт, що українська мова – синтетична мова (характеризується відносно широко поширеним використанням закінчень для вираження синтаксичних зв'язків), тоді як англійська мова є аналітичною (характеризується відносно частим використанням службових слів,

допоміжних дієслів і змінами порядку слів для вираження синтаксичних зв'язків) [18, с. 45].

У роботі ми виокремили два найголовніших аспекти міжмовного зіставлення: семасіологічний і ономасіологічний, всередині яких є можливість розглядати дрібніші параметри контрастивного аналізу [22, с.144]

Семасіологічний аспект (від грец. *Semasia* – значення і логія наука), вивчає значення слів. Завдяки цьому ми маємо можливість виявити специфіку змістового варіювання слів, які ми порівнюємо. Особливості цього варіювання зумовлені національно-специфічними відмінностями, які закарбовує мова. Не менш складною є проблема міжмовних омонімів, тобто лексичні паралелі, які формально збігаються в різних мовах, але мають зовсім різні значення. Наприклад, українське слово *гурман* (прихильник вишуканих страв та напоїв), а в англійській мові *gourmand* (ненажера, страждає ожерливістю). В українській мові слово *дискусія* (вільне публічне обговорення будь-якого спірного питання, дебати) і французьке слово *discussion* (обговорення взагалі) тощо.

Ономасіологічний аспект (від грец. *onomastikos*) походження, розповсюдження, зміна назв в тому числі власних імен. Цей аспект виявляє особливості способів вираження значень, або способів створення найменувань предметів і явищ у різних мовах. Основний лексичний склад мов у цілому збігається, що цілком зрозуміло з позицій єдності світоустрою, який відбивається і в способах його відображення людською свідомістю. Але периферійні зони мовних картин світу, звичайно ж, відрізняються характером і способом номінації. До ономасіологічного плану відноситься порівняння різних мов з точки зору мотивації слів, способів словотворення та інших характеристик. Наприклад, у регіоні західних областей України вживає слова *обценьки* – плоскогубці; *підбори, обцаси* – каблук; *гарячка* – температура; *фрезура* – зачіска; *стрій* – костюм тощо, що зумовлено близьким розташуванням цього регіону до Польщі. Принципи проведення контрастивного аналізу: а) виявлення подібних особливостей; б) виявлення частково подібних особливостей; в) виявлення різнорідних особливостей.

З огляду на проблему О.Ю.Жлуктенко прагне встановити певну схожість або аналогії між ними, які називаються відповідностями. Відповідності встановлюються на підставі певної спільної риси. Елементи систем різних мов, які мають певні відношення до цієї особливості, вважають порівнянними (відповідниками). Вивчення відповідностей пов'язане з визначенням ступеня їх еквівалентності. Тому порівнянність – постійна особливість відповідників у різних мовах [10, с. 6–7].

У методичних працях Р. Ладо [67, с. 112] є думка, що найбільші труднощі в процесі вивчення чужої мови виникають там, де між нею й рідною мовою є великі відмінності (великий «контраст»). Наприклад, в українській морфологічній системі існує особлива форма – кличний відмінок іменника. Морфологія сучасної німецької мови такої спеціальної форми іменника немає, а ті функції, що в українській мові властиві кличному відмінку, в німецькій виконуються називним: йдеться про функцію звертання, тобто називання адресата при різноманітних усних та письмових формах спілкування.

Про розвиток та цінності контрастивно-лінгвістичного напрямку в мовознавстві свідчить вихід у світ все більшого числа різноманітних праць, загальнотеоретичних описів контрастивної лінгвістики, порівняльного опису пар мов, що охоплюють різні рівні мови – від фонології до стилістики та теорії тексту.

Зіставлення конкретних мовних одиниць окремих мовних пар дає важливий матеріал для більш широких типологічних узагальнень, вивчення мовних контрастів та мовних універсалій. У нашій роботі нас цікавила сутність лексичної конотації та її видів, аналіз аспектів зіставлення лексичних та семантичних відмінностей конотацій української та польської мов.

2. ВИДИ КОНОТАЦІЙ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. Конотація кольорозапозичень

У різних культурах символіка кольорів передає не лише інформацію, а й емоційне ставлення людини до явищ, названих словом. *Додаткові конотативні значення, які дають нам найменування кольорів, називаються колоративи.* Вони не збігаються в різних мовах ні за семантикою, ні за складом, але є особливо «чутливими» до набуття додаткової інформації про навколишній світ. Це пояснюється неабиякою значущістю зорового сприйняття для людини та особливостями роботи мозку, який здатний ефективніше зберігати у пам'яті кольори, ніж конкретні предмети, що мають той чи той колір. Природа, як основний чинник національних конотацій кольорів, є безпосереднім їх джерелом (блакитне небо, зелена трава, синє море) сама заковує позитивні або негативні емоційно-оціночні значення, що супроводжують певні природні барви. Вони можуть різнитися залежно від кольорової гами різних природних об'єктів: Карпатські, Альпійські, Гімалайські та інші гори відмінні не лише за геометричною формою, а й за кольорами: темні, вкриті сірими хмарами; білі, вкриті вічним снігом; зелені, вкриті лісами. Так само сонце в різних точках планети неоднакове: тьмяніше на півночі, яскравіше на півдні. Вода у Дніпрі залежить від пори року, часу доби, погоди та місця її сприймання: сіра вода у похмуру погоду, зеленкувата у ясний день, чорна вночі, жовтувата у притоках річки тощо.

Символізації кольорів позначається специфікою сприйняття, властивого народам [22, с.162]. Так, у японській та деяких інших культурах *білий колір* символізує очищення, чистоту та безвинність (*чиста, як біла голубка*), символ миру (*білий прапор*), стану людини (*ніч без сну – біла ніч*), а також свідчить

про рішучість у діях (одяг білого кольору японці надягали, коли здійснювали ритуальне самогубство – *харакірі*). У низці африканських народів білий колір є кольором жалоби. Слово «білий» в польській та українській мовах має значення «той, що має колір крейди, молока, снігу»: *biały jak alebaster*; «блідий» (хворобливий стан людини): *biały jak plotnościana*; «світлий»: *do białego rana*; «сивий» (колір волосся): *biały jak mleko*; «щось, що до кінця не з'ясоване, не досліджене, маловивчене; невідоме»: *biała plama* (*Sprawa masowych przesiedleń Niemców z ziem zachodnich powojnie to do niedawna biała plama w historii Polski*); *być jak biała karta*; «рідкісний, несхожий на інших»: *biały kruk*. Щоправда, у польській мові цей фразеологізм переважно стосується книжок: *Na aukcji starodruków, która tego roku odbyła się w Londynie, można było spotkać kilka białych kruków*. Білий колір може передавати й негативні поняття: наприклад, *dostać białej gorączki*, що означає «дуже нервуватися, розізлитися»; або ж ідеться про психічне захворювання, що настає після довготривалого пияцтва й супроводиться маренням [22,с.162].

У західних культурах жалобну роль на культурному та мовному рівнях відіграє *ч о р н и й к о л і р* – знак абсолютної пустоти, суму, болю, мороку, безнадії та незворотньої втрати. За ним здебільшого у слов'янських та інших європейських мовах закріплена негативна оцінність: *чорна невдячність, тримати в чорному тілі, відкладати на чорний день* тощо. *Чорна кішка* в цих культурах символізує невдачу, що незрозуміло американцям.

У польській мові чорний колір асоціюється найчастіше з речами негативними, то якщо бачимо щось у чорних барвах (*widzimy coś w czarnych barwach*), то це означає, що сприймається щось песимістично, немає надії чи віри. Подібне значення має фразеологізм *czarne myśli*. Якщо ж відкладаємо гроші на чорний день/годину (*odkładamy pieniądze na czarną godzinę*), то збираємо їх на випадок нещастя, скрути, про запас. Чорний колір може також описувати явища, пов'язані з роботою. Якщо працюєш *na czarno*, то не маєш умови з працедавцем, не платиш податків (працюєш неофіційно): *niestety, praca na czarno w Polsce wciąż jest popularna*. Коли поляки називають

когось *czarna owca*, на відміну від *білої ворони* в українській мові, то мають на увазі людину, яка відрізняється своєю поведінкою, псує репутацію іншим, не вписується у соціум, за яку соромно. *Чорний настрій, ніч без зірок, похмурі думки, нелегальний ринок, халтурна робота, чорна каса, працює як чорний раб, чорний фільм або роман, це твір зі сценами насильства й вбивства* – приклади вживання символіки чорного кольору, що передає не лише інформацію, а й емоційне ставлення людини до явища названого цим кольором.

У 60-ті роки ХХ ст. прихильники боротьби за громадянські права розгорнули у США кампанію за надання позитивного відтінку слову *чорний (black)* під гаслом: «*Black is beautiful*». У результаті англійське *negro, negress*, етноніми на позначення темношкірих замінили еквівалентом-евфемізмом *colored*, який не містить расової конотації [22, с.162].

Конотації *зеленого кольору* різноманітні. У польській мові колорема *zielony* походить від субстантиву *ziolo* («рослина, трава»), який став колористичним прототипом. Зважаючи на це, не дивно, що лексеми на позначення зеленого кольору найчастіше використовуються у прямому значенні, переважно для опису рослинного світу:

- фруктів: *zielone winogrona* (J. Tuwim, «*Przy okrągłym stole*»), *jabłka pociągnięte zielenią* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «*Olejne jabłka*»);
- овочів: *zielona kapusta* (J. Kasprowicz, «*Na targu*»);
- дерев: *zielona wierzbina* (K. ґлакowitzówna, «*A ta dudka z zielonej wierzbiny...*»), *zielen drzew* (K. Przerwa-Tetmajer, «*W lesie*»);
- інших рослин: *zielen wiosenna* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «*Dziadzio*»), *mchi zielonawe* (J. Kasprowicz, «*W ciszy wieczoru*»), *storczyki jasnozielone* (K. ґлакowitzówna, «*Storczykowe zbocze*»);
- елементів ландшафту: *zielen gór* (K. Przerwa-Tetmajer, «*Widok ze Świnicy do Doliny...*») [72].

Щодо фразеологізмів у польській мові, то зелений колір набуває різних значень. Коли, наприклад, отримуємо довгоочікуване схвалення якогось

важливого плану, справи і нарешті його отримуємо, можемо сказати, що *dostaliśmy zielone światło*, а отже, можемо розв'язувати проблему, діяти за нашим планом, працювати, прогнозувати наші наступні кроки у реалізації цього плану, розвивати свою думку у цій царині. А от якщо хтось досягне успіхів краще за нас, чи комусь пощастить зробити якийсь винахід, то можемо *zielenieć z zazdrości*, тобто дуже заздрити переможцю. Часто зелений колір асоціюється з молодістю, поганою освітою, безвідповідальністю. Наприклад, коли говорять про юні роки, то вживають вираз *zielone lata*; а коли йдеться про недосвічену, легковажну, ненадійну, непередбачувану молоду особу, то кажуть *ktoś ma zielono w głowie*. У випадку недбалого ставлення людини до своїх обов'язків, нерегульованої поведінки, не розуміння що і як діяти, говорять – *nie mieć zielonego pojęcia*.

Широка конотація зеленого кольору існує в українській мові. *Зелений*, говорять про людину – «молодий», «недосвічений». Українське *зелений змій* – фразеологізм, який позначає горілку, алкоголь в цілому. В українській мові зелений колір пов'язаний з *малим досвідом людини* (ще зелений, говорять про неї, не дозрілий); *зелений конвеєр с.-г.*, (виробництво зелених кормів); *зелениться* (бачиться, здається); *зеленяк, зеленярка* (професія людини); *зеленушка* (риба); *зеленушки* (рід птиць); «*зелені*» (назва тих бійців, що ховалися в лісі від військової служби, у 1919-1920 роках з'явилися «біло-зелені» та «червоно-зелені, залежно на чиєму боці воювали; *зелені водорості* (одно і багато клітинні рослини); *зелений промінь* (спалах зеленого кольору над горизонтом при заході або сході сонця); *зелений чай* (вид напою); *Зелений мис* (географічна назва); *зелений змій* (алкоголь).

Червоний колір асоціюється із сильними емоціями або небезпекою і миттєво привертає увагу. У польській та українській мовах, про людину, яка раптом почервоніла, кажуть: *czzerwony jak burak (piwonía, rak)*, почервоніла як рак. А польський фразеологізм *puścić czerwonego kura*, *впустити червоного півня* означає пожежу (підпал; помсту). Як відомо, ч е р в о н и й асоціюється з любов'ю («*Червоне – то любов...*» Д. Павличко), а й із

Комуністичною партією, комуністичним режимом, що відобразилося у багатьох мовах світу. Червоний колір – *емблема повстання, небезпечність місця (на дорогах, пляжах), відсутність грошей на рахунку (я в червоній зоні), остання команда у змаганнях (у червоній ситуації, тобто команда покидає змагання), платна послуга (отримати номер телефону за плату).*

Рожевий колір належить до світлої палітри і найчастіше позначає щось приємне, хороше, ідеальне: *mieć różowemuśli/nadzieje/plany, być wróżowym humorze/nastroju*. Інколи ми дивимося на світ крізь рожеві окуляри (*patrzymy na świat przez różowe okulary*), а значить є оптимістами, бачимо тільки позитив. У часто вживаному виразі *nie jest różowo* простежується негативний відтінок, що буквально означає не все аж так добре, є якісь проблеми [22, с.163]. В українській мові у подібній ситуації вживаємо прислів'я «*Не все котів масниця*».

Є в українській мові назва ефірного масла – *рожеве масло; рожевий лишай* (захворювання шкіри); *рожевий шпак* (птах, що проживає у степах Євроазії); *рожевоквіткові* (плодові, ягідні декоративні рослини).

Із жовтим кольором українці асоціюють сонце, пшеницю; це один із кольорів державного прапора. В англійській мові його назва має конотацію «бульварний» у контексті вживання щодо преси (*yellow press*), що згодом запозичили й інші мови, слов'янські так само. Жовтий або жовто-чорний прапор символізує карантин, а жовтий хрест – чуму. Знаки смерті підсилюється і за рахунок інших смертельних знаків – нічного місяця (жовтого кольору) тощо. А от фразеологізмів на позначенням жовтого кольору в польській мові практично немає. На думку спадає лише одне словосполучення: *żółte papiery* (документи, які підтверджують, що хтось має психічне захворювання).

В українській мові існує фразеологізм *жовтий квіток*, який вказує на те що людина, яка його отримала є неблагоннадійною. Жовтий колір вживається у нашій мові у таких випадках: *жовточеревневі* – морські молюски; *жовта акація, жовта кувшинка, жовтушник, жовтофіоль* – рослини; *жовта*

лихоманка, жовтяниця – хвороби; *Жовті Води* – місто у Дніпропетровський обл.; *жовтопузик* – безнога ящірка, водиться в південно-західних регіонах Азії.

С и н і й в українській та інших мовних культурах також містить різні позитивні конотації (*сині волошки, сині гори, благородна кров, кредитна картка, синець, синій від гніву, синій кит*). Синій і блакитний – кольори неба й води, часто уособлюють недосяжний ідеал, безпечність або знатність. Якщо хтось не може зосередитися, його думки літають десь далеко в хмарах, то, більш за все, він *myśli o niebieskich migdałach*, тобто мріє, фантазує про щось неземне. Про особу, яка має аристократичне походження, чимось відрізняється від «звичайних» людей, говорять, що вона має *blękitną krew*. А от того, хто не любить працювати, намагається жити за рахунок інших, називають *niebieski ptak* [21, с.163].

Сірий колір символізує непомітність, простоту, посередність: наприклад, *szara eminencja* (сірий кардинал), *szary człowiek, szary koniec* (хтось посів останнє місце під час змагань) [22,с.164].

Його вживають як символ суму, похмурості,одноманітності: *szare dni/lata, szare życie* (*Na tej wsi spędziłem całe swoje szare życie*). В українській мові сірим позначається *пияцтво* (він сірий від горілки), *п'янке почуття успіху, захват від швидкої їзди* (упиватися швидкою їздою), *необхідність помізкувати* (порухати сірою речовиною мозку), *довірена особа* (сірий кардинал, таємний радник).

Отже, конотації колоративів містять інформацію про найбільш стійкі (підсвідомі) зорові смаки сприйняття кольорів, які відрізняється у національних культурах, відтворюються в індивідуальній мові носія цієї мові, формуючи національний характер, ідентичність та ментальність особистості.

В українській і польській існують конотації кольорозапозичень подібні у двох мовах, наприклад, *blękitną krew* – *голуба кров* (людина аристократичного походження); *patrzymy na świat przez różowe okulary* – *дивитися на світ крізь рожеві окуляри* (бути оптимістом, безтурботним, не заклопотаним буденним життям); *puścić czerwonego kura* – *пустити*

червоного півня (означає пожежу, підпал, помсту).

Є конотації кольорозапозичень не подібних у двох мовах: *czarna owca*, – біла ворона (мають на увазі людину, яка відрізняється своєю поведінкою, псує репутацію іншим, не вписується у соціум, за яку соромно); *zielone lata, ktoś ma zielono w głowie* – жовтороте пташеня (коли йдеться про недосвідчену, трохи безвідповідальну молоду особу); *pracujesz naczarno* – наше як негр (погані умови роботи, працедавець ставиться не гуманно, працюєш неофіційно) тощо. Деякі конотації кольорозапозичень в українській мові вживаються ширше ніж в мові польській, зокрема, це стосується жовтого та рожевого кольорів.

2.2. Конотація зоонімів

Назви флори і фауни з погляду набуття конотативних характеристик є в українській та польській мовах найчисленнішими. Це зооніми (від давньогрецького *тварина та ім'я*) – різновид експресивної лексики, яка використовується з метою виділення позитивних або негативних якостей людини. Основними мотивуючими ознаками зооніма виступають переважно колір шерсті тварини, особливості анатомічної будови, особливості поведінки, взаємодії людини з іншими. Ці особливості можуть позначатися як позитивними (хоробрість, відважність, працьовитість, відданість) так і негативними (впертість, самовпевненість, жадібність, нахабність, шахрайство) характеристиками.

Існують різновиди зоонімів – кіноніми (клички собак), феліноніми (клички котів), гіпоніми (клички коней) тощо.

Зооніми уособлюють емоційний стан людини: *тремтить як заєць* (боягуз, полохлива, несмілива, невпевнена у собі, тривожна без причини,

ляклива людина); *гарчить мов собака на прив'язі, розбісивсь як собака, сердитий як собака, злий як пес* (людина зла, нетерпляча, агресивна невічлива у поводженні з іншими). У польській мові знаходимо: *Mieć tuchywnosie* – бути не в настрої, злитися; *Jak wściekły pies* – агресивний, дуже агресивно вісловлюватися; *zły jak pies* – дуже нервовий .

Зооніми вказують на інтелектуальні властивості особи: *тупий як баран* (нерозумлий, некмітливий, має проблеми зі знаннями, погано освічений, відсутні необхідні навички). *Patrzy jak wół na malowane wrota – patrzeć na coś bezmyślnie, bezrefleksyjnie, (gapić się jak cielę na malowane wrota* (бездумно, без роздумів дивитися на будь-що).

Зооніми застосовують там, де бажають підкреслити негативні риси зовнішності людини: у переносному значенні українською *корова* та польською *krowa* – незграбна, неохайна, малорухлива жінка, що виявляє конотацію негативного ставлення. Така конотація побудована на образній асоціації власне з *коровою* як великою і невороткою твариною, а також реалізує конотему «велика за розміром».

Зооніми в українській та польській мовах можуть мати спільні позитивні конотації *голуб, сокіл, лебідь, орел, лев* (ніжність, вразливість, далекоглядність, відданість, сміливість, сила – *ніжна голубка про дівчину; бачить далеко як сокіл; лебедина вірність; сильний як лев* – це характеристики людей. Позитивну конотацію надають також зооніми, які є назвами співочих птахів (краса їхнього співу викликає людське захоплення), наприклад, *słowik* (соловейко) – *śpiewać jak słowik* – співати гарно, дзвінко, весело) або *skowronek* (жайворонок) – *radosny / wesół jak skowronek* – радісний, щасливий, задоволений, *cały w skowronkach* (увесь в жайворонках) – щасливий і тому усміхнений, балакучий, схвильований.

Зооніми у вказаних мовах можуть виражати стереотипні негативні уявлення. Наприклад, *навук* в українській та польській культурах асоціюється з чимось поганим і огидним (українською: «*Глитай, або ж навук*» І. Карпенко-Карий) багатий власник, експлуатує бідняків, наймитів), *лисиця*, яка уособлює

хитрощі, нещирість, брехливість, підступність; *собака на сні* – глупота, дурість, конфліктність, жадібність: *сам не дам, та іншому не дам*.

Зооніми в українській та польській мовах таких характеристик як тупість, погану освіченість, малограмотність, непоступливість передають словами *баран, осел, козел, теля, цап, ворона, курка тощо*; у польській мові – *vil* (віл); *баран* для польської мови також пов'язується з упертістю та дурістю. Окрім того у польській мові словосполучення – *osioł dardanelski, osioł patentowany, ośla głowa, barania głowa, kurzy mózdek, ptasi mózdek, głupia krowa, głupia gęś, głupi jak koza* чітко окреслюють образ нерозумної, недалекої, погано освіченої людини. Водночас, такі порівняння *chytry jak wąż* – хитрий як змія; *mądry jak pies* – розумний як пес, є конативами розумності, винахідливості, вмінні знайти розв'язання будь-якої проблеми.

Цікавою є асоціація *коня* із гордовитістю, непокірністю, свавіллям, а у польському звороті: *być na wysokim koniu* (бути на високому коні), вираз вживається як символ перемоги в справі.

Особливість конотативних зоонімів є символи, як багатогранна категорія. В їх розкодуванні розкривається поле підтекстів, поглиблюється звучання образу. Символ – найвищий спосіб вираження архетипних уявлень, який не є підвладним швидким змінам чи замінам, це те узагальнення національної ментальності, на яке необхідно зважати в міжкультурній комунікації.

Можемо цитувати наступні символи в українській та польській мовах:

– *ворона* – неуважна людина, розсіяна, не може зосередитися на роботі, виконанні завдання;

– *видра* – про худорляву постать жінки, недоглянуту;

– *їжак* – про «колючу», конфліктну, непоступливу, неприємну людину, різку у спілкуванні, закриту для контактів;

Загально поширеними символами у даних мовах можна вважати:

– *птах* – досвідчена, обережна і працьовита людина;

– *заєць* – лячна, невпевнена в собі особа;

- *собака* – віддана, виявляє любов до оточуючих, іноді хитра;
- *свиня* – брудна, невдячна, невихована та хамовита людина;
- *мавпа* – винахідлива, проявляє наслідування, хитра, спритна, кмітлива інколи зла, невгамовна людина;
- *ведмідь* – символ хоробрості, розумного ризику та агресивності;
- *бик* – працююча, міцна здоров`ям і силою людина;
- *лев* – символ мужності, могутності, безстрашності схильності до володарювання;
- *ягня* – покірна, слухняна, безініціативна, скромна та наївна людина.

Існують вирази *зоологічні*, які дають характеристику людині, підкреслюючи особливості характеру, спілкування, ставлення до себе, до інших, до справи:

- *не каркай* (як ворона) - в українській так і у польській мовах вживається як застереження від чогось небажаного, від пророкування, неприємних думок та побоювань;
- *заєць дорогу перебіг, чорний кіт пробіг*(прикмета та народне вірування) – до нещастя або прикрої ситуації, що має статися ближчим часом;
- *вовк або ж ведмідь дорогу перебіг* (вважається повір`ям) – на щастя, на добробут та багатство, на хороші новини ближчим часом ;
- *чорний пес* – це перевтілений вовкулак, трапляється на шляху до нещастя, падіння худоби, або смерть близької людини, або іншого лиха;

Ці забобони подекуди існують і досі, в XXI столітті. Часом названі тварини, такі як чорний пес або кіт, часом заєць є зооморфними постатями чорта або нечистої сили чи злого духу [73].

В українській та польській мовах є слова-символи які утворюють зоосемічні синонімічні ряди: вовк-коза, вовк-лиса, вовк-ягня засновані на основі фразеологічних одиниці, вжиті у метафоричному значенні. Вони вступають в антонімічні відношення, де перший компонент втілює риси хижака, а другий – беззахисність і слабкість:

жалує, як вовк вівцю;

боїться як вовк козу;
вчепився, як вовк до ягнят [74].

Слід виокремити групи зооніми, які найчастіше вживаються та є найбільш розповсюдженими у польській, так і в українській мовах. Умовно їх розділяють на групи за належністю:

- домашні тварини (кіт, собака);
- свійські тварини (кінь, козел, коза, осел);
- дикі тварини (кріт, заєць, слон);
- птахи (папуга, жайворонок, ластівка, пава);
- екзотичні тварини (страус, крокодил, слон);
- рептилії (черепашка, змія, ящірка).

У польській мові:

- zwierzęta domowe (kot, pies);
- zwierzęta hodowlane (koń, koza, koza, osioł);
- dzikie zwierzęta (kret, zając, słoń);
- ptaki (papuga, skowronek, jaskółka, paw);
- zwierzęta egzotyczne (struś, krokodyl, słoń);
- gady (żółw, wąż, jaszczurka).

У інших мовах існують інші слова-символи. Наведемо приклади: для французів *кішка* (chat, не залежно від кольору) – мила людина, лагідна, доброзичлива, привітна; *індик* (dindon) – пихата, дратівлива, агресивна, дурнувата, туповата людина; *мавна, корова* (malincommeunsinge, unevache) – хитра людина, шахрайка, крутіяка, винахідлива, кмітлива.

Для англійців *кобила* (mare) – рухлива весела дівчина, співуча, завзята танцюристка та розповідачка; *лисиця, акула, енот* (ascunningasafox, ashark, asoon) – крутіяка, хитра людина, підступна, лукава, ще таку людину називають хитроокою.

Найпоширеніший зоонім – слово *свиня* має не у всіх мовах негативну конотацію неохайності, невихованості, нахабності, невдячності,

ненажерливості. В українській мові – *брудний, п'яний як свиня*; прояв підлості, помсти – *підкласти свиню*, як і у французькій мові (*jouer un tour de cochon – підкласти свиню*). В англійському фразеологізмі «to make a pig of oneself», що означає «нажертися досхочу», а польській мові: *móc zjeść konia z kopytami* (*мати можливість з'їсти коня з копитами*) – бути дуже голодним; вміти багато їсти, бути ненажерливим.

Свиня, як тварина, у польській мовній картині світу асоціюється передусім із брудом *brudnyjak świnia* (брудний як свиня), *tylko świnie jedzą w kinie* (в кіно тільки свині їдять); аморальністю *podłożyć komuś świnie* (насадити свиню на когось), також стереотип пияцтва *upić się jak świnia* (п'яний як свиня).

А ось у німецькій мові лексема *свиня*, навпаки, має позитивну конотацію, яка втілилась у звороті «Schwein haben», що означає «мати удачу». *Свиня* символізує прибуток, багатство, тому скарбнички для грошей саме німці почали робити у вигляді свині.

Така сама ситуація неоднозначності конотативного потенціалу зооніму «змія». В багатьох європейських мовах це слово виявляє негативну конотацію підступності, що реалізується у переносних значеннях слів: *змія* – підступна людина, лукава, криводушна, віроломна, брехлива, зрадницька, шахрайська; або фразеологізмах: українською мовою *зелений змії* – «алкоголь»; *пригріти змію на грудях* – «довіритися зрадникові». Зовсім інше значення це поняття має у східних мовах. Наприклад, у японській, це поняття, має позитивну конотацію, навіть сприймається як комплімент, оскільки змія в Азії – символ мудрості та краси.

Змія є світовим іконічним символом медицини, що має міфологічні корені. Вона була атрибутом античної лікарської справи Ескулапа і символом жертвності: віддаючи свій яд для створення ліків, змія гинула.

Так само символ концепту «голуб» пояснюється насамперед біблійним контекстом, де *голуб* став уособленням доброї звістки, миру, чистоти. Згодом

Це знайшло відображення в іконічному символі миру, намальованому Пабло Пікасо. Саме слово *голуб* здобуло конотацію, яка втілилась у поняттях українською *голуб миру*; «*борець за мир*». У польській мові слово *голуб* традиційно має лише позитивні конотації лагідності, миру, доброти та ніжності: наприклад, *kochać się jak dwa gołąbki* (кохатися, як два голуби) – любитися (дуже любити один одного, мати сильне почуття кохання), *gołąbek pokoju* (голуб миру) – голуб миру (образ білого голуба, який є символом миру).

А ось такі конотації зооніма як *курка*, а польській мові «*kura*» здебільшого носять негативно забарвлену оцінку в обох мовах – *курка* це дурна, беспорядна людина, тупа, розумово «сліпа» людина: *сліпий не помічає чогось через фізіологічну ваду, а дурний – через розумову відсталість; як сліпий курці просо* – отримати щось випадково або незаслужено.

Зневажливе ставлення до курки виявляється і у відношеннях *pisać / bazgrać jak kura pazurem* – *писати як курка лапою* (писати погано і нечітко), *курячі лапи* – погано написані літери. Останній пов'язаний зі спостереженням за поведінкою курки, що крокує по землі, залишаючи хаотичні сліди.

Зовнішній вигляд курки як у польській, так і в українській фразеології оцінюється не дуже високо, особливо зневажливе ставлення викликає вигляд мокрої курки: *хтось виглядає як мокра курка* (виглядає нерішуче, зневажливо), *ktoś wygląda jak zmokła kura* – (виглядає жалюгідним, бідним і викликає співчуття чи презирство); *znać się na czym jak kura na pierzu* (знатись на чомусь як курка на перці) – зовсім нічого не знати; *(ktoś ma kurzy mózdek* – (у когось курячий мозок) – бути нерозумним.

Конотація слова *gęś* (*гуска*) і українській і в польській має значення дурості, наївності, обмеженості (*głupia gęś* (дурна гуска) – нерозумна жінка, міщанська, провінційна гуска обмежена, наївна жінка; неохайна, залишає за собою сміття, мотивуючи значення українського фразеологізму – «*наче гуси ночували*» неохайна, недбала. Такого відтінку слова *гусак* у польській мові немає, але в ідіомі *rządzić się jak szara gęś* (керувати собою, як сірий

гусак) означає не розраховувати ні на кого, робити що хочеш, керувати, не маючи на це ані права, ані відповідної кваліфікації, проявляється конотація амбіцій, коли особа щось бере під контроль, не маючи відповідних характеристик.

Конотативний потенціал зооніму *wilk* (вовк) в українській і польській мовах асоціюється з голодом *głodny jak wilk* (голодний як вовк) і добрим апетитом *wilczy apetyt* (вовчий апетит). Вовк хижий, небезпечний для людини, дикий, що знайшло відображення в таких словосполученнях, як: *patrzeć na kogoś wilkiem* (дивитися на когось з вовком) – звертається до когось недовірливо, вороже. *Wilk w owczej skórze* (вовк в овечій шкурі) – той, хто вдає лагідність, приховує злі наміри.

Серед зоонімів у двох мовах, які ми прив'язуємо є назви риб. Найчастіше згадуються такі види риб: *окунь* – *stawać okoniem* – бунтувати, протидіяти, не погоджуватися з чимось; *риба в'юн* – *wić się, wysliznąć, się jak piskorz* (вививатися, ковзати, як в'юн) – спритно, хитро уникати чогось. Існує також гіперонім *риба*, який виступає, серед інших, в у фразеологізмах: *zdrowy jak ryba; niemy jak ryba; czujesz się jak ryba w wodzie; gruba ryba* (здоровий, як риба; німий як риба; почуввається як риба у воді; велика риба – означає важлива, впливова особа).

Існуючи в різних культурах, символи часто трансформуються і мають інваріантні сутності, тому повторюються, але вони нетотожні в різних культурах.

Конотації це такий тип знання який усвідомлюється так само як і будь-який інший національно-культурний тип знань. Тому неможливо опанувати особливості певної культури, не орієнтуючись у символах і конотаціях, якими представники цієї культури оперують.

Порівнюючи українську мову з польською, бачимо, що символи безпосередньо пов'язані з культурою. Так, *слон* символізує граціозність рухів, але вважається великою трохи неповоротною і незграбною твариною. Для нас

він символ сили, важкої праці, бойове знаряддя, символ терпіння і мудрості, як і в польській мові.

Пава в українській та польській мовах є символом гордовитої, гонористої дещо набундюченої, амбітної самоповажної, недосяжної людини. Так вважають, тому, що *пава* має прекрасне, шикарне різнокольорове пір'я, що надає їй гордовитої, само поважної постави. У порівнянні із китайською культурою, де народ зовсім іншої віри та світосприйняття, це символ легкодоступної жінки із некоректною поведінкою, часом упертої та неслухняної людини [74].

Kim, з усього різноманіття сучасних домашніх тварин, є одним із найдавніших домашніх улюбленців у польській мові: *jak kota w domu (chałupie) niema, myszy dokazują*. *Kim* – природжений мисливець, суперечлива тварина. У *Słowniku języka polskiego «kot – zwierzę domowe o miękkiej sierści, długim ogonie, długich wąsach i łapach zakończonych pazurami»* [79, с. 361]. У польській мові, як і в українській є багато характеристик kota, які демонструють нам відповідні словосполучення та фразеологізми. Наприклад, *kim* мурчить: *miauczy jak kot*; умивається: *kot się myje, będą goście*; п'є молоко: *dchodzi niepyszny jak kot od mleka*; полює на мишей: *jak kota niema, to myszy rządzą*; ластиться до людини: *łasi się jak kot*; боїться води: *boisję jak kot wody*; мало плаче: *tyle, co kot napłakał*. Вважається, що *kim* «підступний»: *falszywy jak kot*. Така думка про kota випливає з того, що це тварина непередбачувана в поведінці і не такий вірний, як собака. *Kim* диявольська тварина: бачить вночі, незалежний, любить свободу: *kot zawsze chodzi swoimi ścieżkami*, вміє «лікувати».

Kim, його зовнішні риси та характер дуже часто використовуються для опису людини: *kotku, koteczku, kotusiu, kociaku*; порівнюють поведінку людини з поведінкою *kota*: хтось може видавати звуки, схожі на нявкання, муркотіння або хропіння; людина *łasisię або drapie jak kot*. Спритність *kota* також оцінена в мові: *ktoś jest zwinny jak kot albo ma kocie (złotne, uwodzicielskie) ruchy*; окремі частини людського тіла називають частинами тіла kota або порівнювати їх:

kocich oczach, kocich pazurkach czy łapkach (jako dłoniach). Жінку назвають ласкаво *kocicą*, а це означає, що вона чутлива, приваблива, загадкова, але також підступна [79, с. 363].

Кіт оцінюється і позитивно, і негативно. Мовний образ kota схожий на його сприйняття людиною як тварини, не в мовному, а в реальному сенсі. Коти не дуже довірливі і вірні (особливо в порівнянні з собакою), вони горді і *chodzą własnymi drogami* не тільки в мові, але і в житті. *Kota* сприймають позитивно не лише через приємні риси цієї тварини. На негативне сприйняття kota впливають позамовні чинники: пророцтво, гріх, чаклунство, нещастя, темрява, смерть, жорстокість, хитрощі, зрада, егоїзм, лестощі, гордощі, меланхолія, лінь [79, с. 364].

В українській мові є також багато фразеологізмів до слова-символа *кіт*: *тягнути kota за хвіст* – не поспішати у справі, лінуватися, небажати закінчувати справу. Це характеристика об'єкту, який не дуже хоче працювати або, якщо це людина, розповідати про щось. *Кіт-воркіт, кіт-мурлика* – може бути казковим персонажем, а може бути й конкретно людиною, яка багато говорить пестливо, улесливо; *не лапає мишей* – про ліниву, безтурботну, безвідповідальну особу або іншу істоту; *ластиться мов кішка* – про об'єкт пестливий, привітний, приязний, але він може бути й підступний, яка має свою мету, про яку можна не здогадуватися. *Ніяково як кішка на голках, як на розпечених цеглинах* – емоційний стан особи, яка потрапила у скрутну, небезпечну, небажану, ризикову, сором'язливу, конфузливу ситуацію; *як у кішки дев'ять життів*: того, кого так характеризують є терплячим, толерантним, поблажливим, вибачливим. Фразеологізм: *жити як кіт з собакою*, характеризує поведінку об'єктів між якими постійні сварки, непорозуміння, конфлікти, бійки, яким і кінця і краю не бачиться. *Задоволений як кіт що з'їв сало*, характеристика людини або іншого об'єкту, який відчуває почуття радості, задоволення від приємних відчуттів, завершеної справи, зустрічі, мрії про щось або когось, вдалою відповіддю, щось зробив усім на втіху, насолода від отриманого результату, подарунка, утіха від зустрічі, від розмови, від прогулянки тощо. *Гратися з кимось як кіт з*

мишею, цей фразеологізм передає особливості поведінки когось, хто непорядно ставиться до когось або до чогось, має приховані наміри, не розкриває своїх суттєвих планів для інших, веде приховану гру для досягнення своєї мети. Фразеологізм: *кота вдома немає миші по столу бігають*, характеризує поведінку об'єкту, коли відсутній контроль з боку старших за посадою або за віком, якщо ще стосується людини, зняті всі перепони та заборони, можна робити що забажається без страху і очікування покарання, догани, неприємностей.

До слова-символа *кінь* в українській мові є багато фразеологізмів: *біжать літа конем не доженеш* – вживаємо, коли підкреслюємо швидкоплинність подій, життя; *долі й конем не об'їдеш* – судження людини про життя, смерть, щастя та долю; *видно, справді таки судженої конем не об'їдеш* – проте, що людина розмірковує, що дано долею, те і збулося; *хоч вовки коня з'їли та ми воза не дали* – характеристика жадібної, захланної, скупної, загребущої людини; *від роботи й коні дохнуть, гребе як кінь копитом* – про працю та лінощі, ледарство, байдикуватість, неохоту людини, або іншої істоти; *працювати як кінь* – важко працювати, особа яка візьметься навіть за найважчу роботу; *темна конячка, троянський кінь* – щось приховувати, мати таємницю, погрожувати комусь, не бажати розкрити правди.

У польській мові слово – символ *кінь* відіграє також важливу роль у житті людей, його поважали, іноді його вважали членом родини: *koniczek to jest nasz taticzek, a krowiczka to mamiczka*. У *Słowniku języka polskiego* «*koń – duże zwierzę o wydłużonej głowie, grzywie na karku, długim ogonie z włosia i krótkiej sierści, hodowane jako zwierzę wierzchowe i pociągowe*» [79, с. 354]. Із зоонімом *koń*: *dobry koń i po błocie pojedzie, silny jak koń pociągowy*, (йдеться переважно про фізичну силу коня; «запряженого до возу» коня для господарської діяльності; їзду верхом). Ці функції відображено у фразеології: *harować jak koń, koń pociągowy; koń ma duży łeb, niech się martwi, i w sto koni nie dogoni*. Оскільки кінь живе довго, то в мові закріпився такий зв'язок: *znać się*

jak tyse konie (знайтеся, як коні лисі) – добре знайте один одного. *Baba z wozi, koniom lzej* (баба з воза, коням легше) – коли чиясь присутність обтяжує, а від'їзд цієї людини викликає полегшення.

Фігурує *кінь* у таких польських фразеологізмах : *móc zjeść konia z kopytami* (мати можливість з'їсти коня з копитами) – бути дуже голодним, уміти багато їсти; *robić (zrobić) kogoś w konia* (робити з когось коня) – обдурити когось, ввести в оману.

У словосполученнях *кінь* – це тварина, яка ірже: *rzy jak koń / kobyła*; б'є копитом: *stuka jak koń kopytami*; скаче, брикається: *bryka się jak koń*; швидко мчить: *rusza z kopyta*. *Кінь* – працювятий: *robi jak koń*; розумний, розважливий: *koń ma cztery nogi jeszcze się potknie*; має міцне здоров'я: *zdrowy jak koń*; є символом багатства: *jedzie nazłotym koniu*. *Кінь* постає цінним і шанованим у багатьох ФО: *darowanemu koniowi nie zaglądasię wzęby* (подарунок повинен бути прийнятий, коли його дають, не обговорюють, не відмовляються); *jak spaść to z dobrego konia* (якщо щось не вдається, є складним, у таких випадках варто ризикувати); *można z kimś konie kraść* (хтось хороший друг, товариш, якому можна довіритися) тощо. Верховна їзда вважалася розвагою, вона приносила радість і задоволення: *szczęśliwy, zadowolony jakby go kto na sto koni wsadził czy każdy ma swojego konika* (улюбленого, на якому їде), означає уподобання, хобі. Можна назвати людину *koniet*, але скоріше в негативному значенні: *Taki stary koń, a wciąż bawiszę kolejką*; *Ty koniu!* (у значенні – ти, ледацюго); *Oj ty koniu, robić ci się nie chce*. Цікаво, що *кінь* є метафорою лінощів лише у цій приказці, коли йдеться не про самого коня, а про людину), в інших – це символ працювитості. Людський сміх назвають *rzeniem*, зуби *końskimi* (тобто великими і здоровими), дівоча зачіска *koński ogon* (довге, пряме волосся, зав'язане на голові). Отже, мовна картина *коня* є позитивною. Негативні конотації зазвичай з'являються лише в поєднанні з людиною [79, с. 355].

Отже, зооніми в українській та польській мовах зустрічаються як лексеми, слова-символи так і у фразеологізмах відбиваючи специфіку культури народу, особливості його історичного розвитку.

Варто зазначити, що особливості перекладу певних рис якими наділені тварини в польській та українській мовах збігаються, та все ж є відмінності. Вони змотивовані національними уявленнями про ту чи іншу тварину. Низка зоонімів в обох мовах дають характеристику людині, її діяльності, спілкуванню, наголошують на поведінку, зовнішні риси, емоції. В загальній інтерпретації уявлення людей про різних тваринни світу, що визначається традиційною моделлю переносу якостей тварин на людину і навпаки, зооніми легко переходять у розряд слів-символів, відображають уявлення людей про різних тварин.

Включеність зоонімів до складу фразеології свідчать про їх значущість для розуміння образу картин світу, особливо для розуміння людини, її характеру, ставлення до себе та до інших, що робить образ більш характерним, глибоким, а мову насиченою, рельєфною, багатоаспектною.

2.3. Конотація фітонімів

Ф і т о н і м и (грец. *Phyton* – рослина і *онута* – найменування) – слова, що передають назви рослинного світу, мають великі можливості для лінгвокультурологічних зіставлень. Цей феномен становить важливу і своєрідну групу лексики, недостатньо досліджену, зокрема в українській та польській мовах. Численні фітоніми (найменування рослинного світу) відіграють особливу роль у процесі пізнання, відчуття та сприймання природи яке кожного народу має як загально людські, так і національні особливості. Фітоніми, даючи можливість людині пізнати

природу, оточуючий світ, є також важливими лінгвістичними елементами світосприйняття, що є важливою складовою розвитку духовності людини.

Завдяки символічному змісту, носіями якого є назви рослин, він має такі семантичні ознаки, як багатозначність, образність, імпліцитність.

Фазеологізми, звичаї, обряди, ритуали, а також літературні твори дають нам знання символіки фітонімів, які мають духовно національний характер.

Рослинний світ, це те середовище в якому людина перебуває від початку свого виникнення, тому слова, які позначають це середовище, формують свідомість, її мовлення та мову загалом. Рослини, які оточують людину і є звичайними, стають для неї символами своєї домівки, свого рідного гнізда, свого осередка, набуваючи особливої естетичної значущості, перетворюючись на національно-духовний художній образ. Наприклад, у В.Симоненка: *І якщо впадеш ти на чужому полі, прийдуть з України верби і тополі...* Назви дерев, вжитих автором, є символом для української духовності, її національного менталітету. В українській мові до таких фітонімічних символів належать також *калина, верба: без верби і калини нема України;* У поезії І. Драча знаходимо такий фітонімічний символ як *вишня: О, вишня – Матінко Всевишня, /Весь білий світ – то вишні цвіт. / Правічне дерево Вкраїни / Її безсмертя в плині літ).* А. Малишко у своїй поезії звертається до *рути* як до символу: *Мій український кореню зелений, /Моя красуне, рудо незабута!*

Д. Луценко оспівує у своїй поезії такі фітонімічні символи як *любисток, мальва, чорнобривці: Хата моя/біла хата, /Рідна моя сторона. / Пахне любисток і м'ята, / Мальви цвітуть край вікна.* Вказані фітонімічні символи мають позитивний емоційно-оціночний сенс, підкреслюють любов до рідного краю, повагу до нього, тугу та жаль за ним.

Низка фітонімів мають позитивні оцінки завдяки конотемі «гарний», «красивий»: українське *гарна дівчина, як у лузі калина; красна дівка в хороводі, як маків цвіт на городі;* або «корисний»: українське *і полин ліком стає.*

А такі фітоніми унікальні, неповторні, виражені яскраво: українське *причепився, немов реп'ях; чіплятися, як реп'ях до штанів; у боргах, як у реп'яхах*, несуть емоційно-оціночне навантаження, переважно негативне.

Негативне емоційно-оціночне навантаження несуть конотації фітонімів, що позначають шкідливі, бур'янисті рослини, погані погодні умови: українське *пусти осот у город – огірків не буде; якби на хміль не мороз, то він би й тин перерос; худі роки ,що у житі лебеда*. Подекуди негативні конотації в українській мові вживають стосовно корисних рослин, але у негативно-оціночному сенсі, через їхні не зовсім приємні властивості: українське *гороху наїстися – з ним говорити; набрид гірше гіркої редьки; не їж цибулі – смердіти не буде; коло бука великая мука* – коли йдеться про важку справу. Проте, тут більше тонкого українського національного гумору.

Іноді яскраві, типові ознаки однієї рослини можуть бути відображені в одній мові і відсутні у фітонімах іншої: українське *гірше гіркої редьки; любить, як собака редьку*. Специфічними для польської мови є порівняння: *гіркіше перцю; гіркіше полину*.

Національний характер, особливості ментальності, народну мудрість знаходимо у фітонімах в українській мові: *боїшся горобців – не сій проса; відскочить, як горох від стіни; терен грушок не родить; кому що, а курці – просо*. Тут проглядається вікова мудрість нації, що складалася віками та формувала свідомість нації, її духовність та менталітет загалом.

Квіти, у проблемі яку розглядаємо, вимагають особливої уваги, так як це важливий чинник багатьох культур, а зокрема української та польської. Назви квітів у названих мовах перейшли у слова-символи у піснях, прозі, поезії. Символічні значення слів *kвіт i kwiat* спільні для українського та польського народного світовідчуття. *Kвіт i kwiat* це перш за все весна, початок відродження у природі, ніжність, кохання, чистота, чарівність, молодість й краса всього, тобто це в оціночно-емоційному плані позитивні асоціації. Символіка переноситься також на форму цвіт і демінутивні форми українське *цвіточок, квіточок* та слова квітка і польська мова *kwiatek*, порівняємо: українське *«Був собі стрілець, що дівчину мав, / Як цвіт весну, він*

її кохав». У польській мові звучить: «*I klękla se przed ołtarzem między druchnami, / jak i ten kwiat najślicniejsy między listami*». Водночас життя квітки недовге, вона дуже легко і швидко в'яне, зазнають пошкодження, наприклад, від міцного вітру, посухи, фізичного ушкодження. У цьому сенсі слово *kwiat* в українському світосприйнятті набуло символічного значення, яке відповідає завершенню чогось: любові, життя, приємним подіям в житті, радість. У такій ситуації оцінка з позитивної змінюється на негативну. Порівняємо: українське «*Буйний вітер, буйний вітер, буйний вітер / поламав у чистім полі білі квіти; / А чому це, а чому це все так сталося, / Що моє кохання з милим обірвалось*» або: «*Без тебе я, як цвіт без сонця, в'яну, / Без тебе, ох, як тяжко в світі жить*». На відміну від українського тексту, у польському тексті для відображення негативного оціночно-емоційного символічного значення слова *kwiat* використовується інша ознака рослини – її запах. Порівняємо: «*Co mi po tym kwiatku co patrzę na niego kiedy jego zapach dla kogo innego*». Отже, ми бачимо, що символ – слово *kwiat* в українській мові несе більше експресивні, глибокі, бурхливі емоції, ніж у польському символічному значенні слова *kwiat*.

Найчастіше в українських народних піснях, поезії трапляється квітка *ружа*, а в польському варіанті – *róża*. *Ружа* в українській мові ще має назву *троянда*, що вживається частіше. Ця квітка є символом стосунків, позитивного ставлення до когось. Але символічні значення мовних одиниць – *ружа* // *róża*, відносно вузькі. *Ружа* одна з найгарніших квіток, тому слова *ружа* й *róża* дуже часто з'являються у порівняннях когось або чогось з цією квіткою. Наприклад: «хтось як *ружа*» як в українських, так і в польських піснях, де головними компонентами значення цих символів-слів є ‘краса’, ‘молодість’, ‘кохання’, ‘красива дівчина’, ‘кохана’. Українською мовою: «*Вчора була дівка, як та ружа, / А нині невістка, / Маю мужа, маю мужа*». Польською мовою аналогічно: «*Ślicznie ci w wianeczku droga pani mloda / Jak różyczka kwitnie dziś twoja uroda*». Тут спостерігаємо як слова-символи *ружа*//*róża* найбільш адекватно показують нам символіку молодості, краси, щастя. У польській мові зустрічається також специфічне вживання назви *róża*: «*Oj, gdybym ja to była u swej maty dłużej / Oj to bym wyglądała jak kwiatusek z*

róžu» [79]. Бачимо, що в контексті пісні слово-символ *róża* пов'язано з 'добробутом' і 'безтурботним життям', чого ми не спостерігаємо в українській мові, тобто *ружа* такого значення немає.

Для більшої експресії слова-символи *ружа* і *róża* часто вживаються авторами творів разом з епітетами, які підкреслюють колір. Ці кольори є різними в названих мовах.

В українській мові: *червона ружа не зів'яла – / Вона зів'яти не могла, / Наша любов ще не пропала, / Вона пропасти не могла*. Червона ружа що не зів'яла дає надію на майбутнє, на любов вічну, вірну. Або ще один приклад: «*Ой там на горі в зеленім гаю, / ой там на горі дуб стоїть, / а під тим дубом, під тим дубочком / червона ружа, білий цвіт*». В українському світосприйнятті червоний колір додає до символічного значення слова *ружа* компоненти гаряча любов, справжня любов, найвища краса.

У польських народних піснях не зустрічається епітет *czzerwony* при слові *róża*, зате популярним є епітет *biały*, який, у свою чергу, не траплявся в українській мові. Наприклад: «*W zielonym ogródku kwitną białe róże /– wszystko sobie dobre z ciebie Maniu wróże*». Символіка білого кольору додає до значення назви *róża* компоненти невинність, чистота, свіжа любов, тому назва *białe róże* в контексті цієї пісні набуває значення, яке відбиває 'чисту любов хлопця до дівчини й підкреслює її особисті чесноти [68].

Зіставлення символів-слів *червона ружа* в українській мові та *biała róża* у польській мові свідчить про різницю в емоційному забарвленні мовної картини світу цих націй. В українському світобаченні роль символу польської назви *biała róża* є біла квітка куща калини, білого бузка, конвалії як характеристика духовної чистоти, світлих намірів та сподівань.

В народних піснях, поезії, прозі зустрічаємо назву ще однієї квітки, яка є символом-словом, фітонімом і в українській і в польській мовах – це символ - слово *мак//mak*. У фітонім цієї назви вкладено сенс про його чудодійну силу, молодість і красу, а тому здебільшого має позитивне оціночно-емоційне ставлення до нього. Цій рослині надаються позитивні, чародійні властивості. Він має ніжні пелюстки, чорна середина переходить у неповторний червоний колір, дуже привабливий, яскравий, притягує око

своєю красою та гармонією. Прослідкуємо порівняння, що є в літературі, і зводиться до розуміння що «хтось як мак»: українське «*За ним славне товариство, як той мак, як той мак, / Ніженьками вибиває в один такт, в один такт*». У польській мові: «*A jak na leciu kwitnie tak w ogrodzie, / tak se zolmirze stoją na paradzie*». В обох випадках символи-слова *мак//tak* характеризують молодість, красу, сповненість життя, фізичну досконалість.

В українській мові знаходимо застосування символічного значення сполучення *маків цвіт*, з метою підсилення експресії почуттів: «*Ой якби я була знала – / Не йшла би заміж, а гуляла / У рідного батька, у рідної неньки / Як маків цвіт розквітала*». Тут іменник *мак* перетворюється на прикметник *маків* і набуває додаткового значення як добробут, безтурботне життя, цінність батьківської хати, родинного тепла та відчуття захищеності. У порівнянні з польською мовою таке значення належить символу-слову *róża*. У польській мові такого символічного значення назв *tak* немає. Захоплення красою цієї квітки в українській та польській мовах дає нам тільки позитивний компонент символічного значення цього фітоніма.

Лілія//lilia – ще один фітонім, який широко вживається у літературі двох порівнюваних нами мовах. Символіка лілії сягає у Біблію і в культурі дуже поширена. Це передусім символ добродетності, радості, вишуканості, чистоти й краси, цнотий багатства. Існує схожість у значенні символів-слів *лілія* і *lilia*, а також у їх варіантах *лелія//lelija*. Ця назва зустрічається в піснях обох народів. Наприклад, українське: «*Звізда ясна, лелія. / Породила Діва Сина, Свята Марія*», «*Христос народився від Диви Марії / На різдвяні свята, як цвіт лілії*». Польський вираз звучить наступним чином: «*Hejhej, lelija – panna Maryja! Hej porodziła pana Jezusa panna Maryja*» або «*Śliczna lelija w Ogrojcu przekwita / Panna Maryja swego Syna wita*». У наведених прикладах символ-слово *лелія//lelija* вказує в українському світосприйнятті Ісуса Христа як духовність, піднесеність, святість. А в польському світосприйнятті Діва Марія це є ‘святість’, ‘невинність’ і ‘чесність’. У польській мові «*Trzeci anioł niesie lelije kwitnąco, / Czwarty anioł niesie świece gorejąco*» слово *lelija* символом цнотливості, яку молода віддає Богові під час вінчання. В українському фольклорі зустрічаємо приклад уживання слова *лілія* як

символ-слово невинної любові. Наприклад, українське *«Не сама, не сама лілію садила, / Не сама, не сама лілію ростила! / Ой, ти ж, моя лілія, / Росли ж, моя лілія, Ти – моя лілея! / Ми удвох, ми удвох лілію садили, / Ми удвох, ми удвох / Лілію рослили!»*. У польській мові: *«W tojtem ogródecku rośnie lelija / Powiedz mi Maniusiu, czy będziesz moja?»*, *«Mój wianeczek z białej // lilii o cię sie panowie bili / i panięta i księżęta i chłopęta niebożęta»*. У польській мові символ-слово *lilia // lelija* зустрічаємо у випадках, коли необхідно підкреслити світлий образ дівочості, цнотливості, чистоти, порядності.

Фіалка – це назва квітки, яка також переходить у символ-слово в українській та польській мовах. Вона має таємний, глибокий фіолетовий колір, декоративна, ефірно-масляна рослина, тому має сильний запах, який приваблює. Назва *фіалка//fiolęk*, (може бути *фіялка, fijolek*) часто використовується для сплітання вінків незаміжніми, молодими дівчатами. Тому це символ-слово вживається у порівняних мовах, як ознака дівочості, чистоти, привабливості, сильного бажання. Наприклад, в українській мові: *«А ви, сиві фіялочки, розцвітайтеся, розцвітайтеся, / Молоді дівчаточка, віддавайтеся, віддавайтеся»*. Для порівняння, у польській мові: *«Przy weselu uwije wianek zdrobnych fiołków»*, *«Są (tam) w lesie fiołęcki, podzięta na nie; / uwijęta cztery wianki nadarowanie»*. Вживання символ-слова *фіалка // fiołęk* частіше як прикметник (*фіалкові очі; фіалкове небо під час заходу сонця; сукня фіалкового кольору*). Рідке порівняння з цією квіткою, мабуть, можна пояснити тим, що вона має короткий час цвітіння, дуже ніжні пелюстки і швидко відмирає, підкреслюючи швидкоплинність життя.

Серед квіткових дерев найпопулярнішою в українській та польській мовах є *квітка вишні та черешні//kwiat wiśni*. Квітки вишні й черешні дуже схожі – вони білі, тендітні й наводять на думки про весну, її свіжість, ніжність, сором'язливість, чистоту, духовність. Саме тому це символ-слово вживається у контексті молодості, краси дівочої, свіжості, молодого кохання. Наприклад, в українській мові: *«В саду вишенька цвіте, / Козак до дівчини йде... / В саду вишня зацвіла, / Дівка парня поняла»*. Вживається це слово-символ у порівняннях: *«хтось як вишневий цвіт»*; *«Чужа жінка, як ягідка, / Як вишневий цвіт»*; *«Гей, дівчинонько, вишневий цвіте, / Кого раненько*

думала стріти?»; «Поберемся на весні, / Як зацвітуть черешні». Назва *kwiat wiśni* у польській народній пісні передається за допомогою метонімії *biała wiśnia*. Підчас цвітіння вишня ще немає листя і дерево здається білою хмаркою. Наприклад: «*W ogródecku przy ziółecku pod białą wiśnią, znalazłem se kochanecke, ale to zmyślną*».

Каштан – дуже поширене дерево в Україні. Воно росте як у селах, містах так і поза межами населених місць. Життя людей у такому «сусідстві» спричинило поступову символізацію назви улюбленого дерева. Наприклад: «*Зелене листя, білі каштани, / Ой як то сумно, як вечір стане, / Ой як то сумно, як то нудно, / Любила хлопця, забути трудно*». У цьому контексті назва каштана вжито в метонімічній формі *білі каштани*, що зумовлене виглядом квітучого дерева. Воно починає цвісти, коли зелене листя ще невелике, а «свічки» квітів вже великі та міцні. Ще приклад, де каштанів цвіт вживається як символ-слова нездійсненої любові, та розчарування: «*Ми зустрілись навесні, / Де каштани розцвіли / І не знав я, що не любиш ти мене*». Символ-слово *квіт терну* певною мірою тематично пов'язані з наведеним значенням *квіту каштана*. Терен – це колючий кущ, квіти якого білі й тендітні, і який має в собі значення забуття, перешкоди на життєвому шляху. Наприклад: «*Цвіте терен, цвіте терен, листя опадає, / Хто в любові не знається, той горя не знає*». Значення символу-слова назви *квіт терну* – це важке кохання, плинна, тендітна любов, біль.

У польській мові ми не знайшли вживання назв *каштан* й *терну*. Можна це пояснювати згадуваним пошануванням українцями дерев, а також їхнім поширенням [79].

Калина – найважливіший духовний і мовний символ для українців. Це символ-слово яке відображає єдність нації, сім'ї, наприклад, «*Одна калина за вікном, одна родина за столом...І Україна бо в нас іншої нема*». *Калина* символізує молоду дівчину з білими квітками – весну, молодицю, красу, свіжість, із червоними ягодами – красу, любов. Наприклад: *Всюди буйно квітне черемшина, Мов до шлюбу вбралася калина*. В українській мові існує власне ім'я *Калина*, яке символізує відданість, любов, тендітність особи, якій це ім'я належить, спокій в її сім'ї, мир і любов в ній, взаємопідтримка.

Символ-слово калина вживається в українській мові з метою підкреслити стан людини. Наприклад: *«Біля мої хати розцвіла калина, / Розцвіла калина вранці на зорі, / Білим цвітом лине листячко сповите, / Наче наречена в білому вбранні»*. Назва білий цвіт калини означає 'наречену'. Одним із компонентів символічного значення слів *квіт калини* є також 'флірт', наприклад: *«Коло млина – яворина, зацвіла калина, / Навчилася в саду спати молода дівчина»*.

Символічне значення сполучення *квіт калини* містить як «позитивне», так і «негативне» оціночно-емоційне значення. Наприклад: *«Та зацвіла калинонька у лузі, / чогось моє серденько у тузі. / Видно, мене мій милий не любить, / що він мене до себе не голубить»*. Туга та смуток звучить у цьому творі, що висловив автор через вживання образу *калини*.

У польській мові *kwitnąca jarzębina* є духовним значенням *калини*. Її символіка схожа на «*калинову*», але не так глибоко, як в українській мові. У польській мові – деякі компоненти символічного значення відображаються, наприклад, у назвах *białej róży, lilii*: *«Naokoło młyn akwitnie jarzębina, kochałbym Marynię, bo piękna dziewczyna»*; *«Z tamtej strun ymłyna ksitnie jarzembzina, / Spodobala mi sie w Nedźwedziu dziwczyna»*. Тут використані слова-символи у значенні – це молода і красива дівчина.

Лаванда, назва квітки, яка вживається переважно у польській мові як слово-символ. З огляду на сильний запах *lawenda* дуже часто вживалася для сплітання вінків. Наприклад: *«Wionku lawendowy zleciałeś mi z głowy, popłynąłeś z wodą, nie ujrzę się z tobą»*, *«Mój wianeczku lawendowy, / Nie spadajże z mojej głowy, / Bom ja ciebie na to wila, / Żeby w tobie pochodziła»*.

Ця квітка символізує сильні почуття, пристрасть, душевні хвилювання, потяги, очікування, надії на любов.

Відсутність символіки назви лаванда в українському мовному світобаченні, який відображений в аналізованих піснях, зумовлена тим, що для сплітання вінків уживалися інші квіти, а також невеликими місцезнаходженням (переважно в гірській місцевості) цієї рослини.

В українській культурі символічними є такі рослини, як *мальва*, *соняшник* і *чорнобривець*, які ми не зустріли в дослідженому нами матеріалі. У

польському варіанті виявляє себе схожа ситуація: у культурному плані квітка *lni* чи *niezarominajki* також насичені значенням, але нам не зустрілися в піснях, прозі та поезії назви цих рослин.

Отже, українська й польська картини світу, які зустрічаємо в піснях, поезії, літературі загалом де назви квітів є символами-словами, лише частково сходяться між собою. Слова з групи квіткових дерев і кущів багатші в українській літературі у порівнянні з польською. Сюди увійшли назва квіт вишні, квіт черешні, квіт каштана, квіт терну, і найбільш важлива для нашої літератури – квіт калини.

У групі квітучих дерев і кущів спостерігаємо більше українських прикладів, зате в польській частині матеріалу з'являється така назва, як *lawenda*, що є символом сильних почуттів, пристрасті, душевних хвилювань, надії на любов.

Цікавими є фітоніми в інших мовах, окрім тих, що ми порівнюємо. Наприклад, для англійців особливу національну конотацію, як і в українській та польській мовах, містить слово *rose* (*троянда*). А ось для шотландців – *thistle* (*чортполох*), валлійців – *daffodil* (*блідо-жовтий нарцис*) або *leek* (*порей*), які не несуть символіки у слов'янських мовах.

Мовна специфіка назв рослин відбивається у різних видах фразеологізмів. Вони відображають найбільш сталі асоціації в плані культурологічних акцентів, які не тільки відрізняються, а й мають спільні ознаки, що зумовлено особливостями самої рослини. Наприклад, в англійській мові: *the more the camomile is troddenon, the faster it grows* (*чим більше вилоюєш ромашку, тим швидше вона росте*). Швидкий ріст цієї рослини є характеристикою самої рослини, що може зустрічатися і в інших мовах: українське – *росте як ромашка при дорозі*, тобто швидка і рясно.

3. ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА

3.1. Значення внутрішньої форми слова для формування мовної картини світу

Окрім розкритих нами особливостей лексичних конотацій, важливим аспектом розкриття картини світу в царині національних мовних характеристик, є внутрішня форма слова. Вибір словотвірної моделі, через яку утворюється зовнішня форма мовного знака, пояснюється особливостями тієї чи іншої національної «мовної картини».

Розпізнають і відтворюють слова у мовленні, за їхньою зовнішньою оболонкою, тобто звукове оформлення і написання. Водночас їм притаманна і власна внутрішня форма, у якій відтворюється його походження і за якою можна зрозуміти його причинно-наслідкові зв'язки з іншими словами і поняттями.

Внутрішня форма (ВФ) слова – комплекс суттєвих мотиваційних ознак, які є основою цього слова.

Суттєві мотиваційні ознаки слова здавна цікавили не лише мовознавців, а й психологів, логіків, філософів. Ще в античності конкретне явище розглядали як вияв внутрішніх загальних принципів світобудови. Те, що сучасна наука називає внутрішньою формою слова, першоосновою найменування, давні вчені намагалися пов'язати з пошуком першопричини буття й універсуму в різних поняттєвих визначеннях. У давніх еллінів це був Л о г о с , у індійців – б р а х м а н (абсолютний початок), у представників даосизму – категорія дао (вічне й незмінне начало, загальний абсолют, у невизначеності якого прихована сутність речей) [22, с.175].

Мова включає слова та їх значення (відношення слова до предмету реальної дійсності) та синтаксис (набір правил за якими будується речення). Засобами, за яких відбувається побудова мовного повідомлення є *фонем* (усне мовлення) та *графем* (письмова мова). З цих соціально

оброблених звуків та графічних знаків будуються слова та речення, закріплюється досвід людства. Отже, ВФ слова, по-перше, позначає, називає предмет, дію, стан; по-друге, узагальнює групу предметів, які є носіями суттєвих, мотиваційних ознак. Наприклад: слово *автобус* називає предмет, а слово *транспорт* узагальнює його. Комунікативна функція мови – функція передачі знань, ставлення, почуттів також тісно пов'язана з ВФ слова.

Подекуди, не знаючи якогось іноземного терміну, за його структурою, компонентами, які слугують певними смисловими суттєвими ознаками, можна вгадати його значення. Наприклад, французьке слово *revolution* несе значення бажання кардинальних змін, переворот, перехід від однієї якості до іншої. Говорять революція в моді, революція в свідомості, в мисленні, революція в суспільстві. Слово *revolution* набуло своєрідної семантико-словотвірної конотації, і не лише в українській мові. У поєднанні з іншими словами революція позначає будь-який «переворот»: говорять революція в моді, революція в свідомості, в мисленні, революція в суспільстві, революція в стосунках тощо. Ще приклад, слово *відстоювати*: можна відстоювати ідеї, відстоювати думки, відстоювати погляди, відстоювати принципи, відстоювати звички, відстоювати рідину у ємкості тощо.

Велику увагу тлумаченню внутрішньої форми слова приділяв Платон (прибл. 427– 347 до н. е.) у своїх філософських вченнях. З погляду Платона слово узагальнює, несе ідею, образ, що відтворює всі суттєві ознаки, характерні предметів, які проявляються в його функції. При такому узагальненні немає потреби відтворювати всі ознаки предмету, його образ дає змогу впізнати його і зрозуміти призначення.

З часом образ може змінюватися, набирати нових значень і функцій. Це призводить до появи нових або втрати старих функцій словом у процесі відображення оточуючого світу. Втрата ВФ слова (повна чи часткова) може бути викликана різними причинами: суттєвими змінами оточуючої дійсності, що визначається з її допомогою, втратою у конкретному мовному середовищі

твірною лексико-семантичною формою (ЛСВ), який може бути замінений іншим словом рідної мови, або запозиченим словом, а також у процесі запозичення, коли при переході слова із одного мовного середовища в інше, ВФ слова втрачається.

ВФ слова виконує низку функцій, а саме: мотивуючу функцію комунікативну, експресивно-естетичну, когнітивну, номінативну, каліфікативну (характеризуюча), типологізуючу.

Мотивуюча функція ВФ слова: структуруючи звукову оболонку слова і його лексичне значення, будучи сполучною, компонентом між звучанням і значенням слова, ВФ висловлює взаємообумовленість звукової форми і значення і тим самим виконує цю функцію.

Комунікативна функція ВФ слова проявляється насамперед в тому, що вона як компонент слова не тільки бере участь в акті комунікації, а й сприяє акту спілкування, обумовлюючи його. Ця функція сприяючи акту комунікації реалізує також функцію репрезентативу, яка допомагає впізнати слово та конативну, яка полегшує засвоєння слова.

Експресивно-естетична функція ВФ слова або зображувально-виражальна функція проявляється у художньому мовленні і обумовлена наявністю різних ознак, наочністю, барвистістю, емоційністю, що надає художньому тексту експресивність, образність, поетичність.

Когнітивна функція ВФ слова полягає в тому, що воно є одним із засобів пізнання, набуття знань, а також інструментом для організації, переробки, зберігання, передачі, а в якійсь мірі і породження інформації.

Номінативна функція ВФ слова – образ імені, найближче етимологічне значення слова, той засіб, яким виражається зміст, тобто це ознака плану вираження, яка проектується у план змісту; це вербалізована інформація про наявність спільних ознак у порівнюваних предметах, проте подається така інформація не прямо, а ніби натякаючи на них (на ці ознаки), вказуючи на певний предмет або дію, що мають відношення саме до цієї ознаки.

Кваліфікативна (характеризуюча) функція ВФ слова, вона представляє собою також інформацію про співставлення явищ на основі цієї функції. Кваліфікативність – одна із основних ознак ВФ слова. Якщо не виникає необхідність використовувати її як характеризуючий засіб, ВФ слова стає не актуальною і перестає усвідомлюватися.

Типологізуюча функція ВФ слова пов'язана з вираженням національного колориту, його типу, типових ознак, які формують не тільки з його спільних рис, властивих низці мов, а й за рахунок специфічних, властивих певній мові, що відрізняють його від інших мов. Як функцію можна виявити тільки в результаті зіставлення мови з іншими.

Наближеною до сучасного розуміння ВФ слова є лінгвофілософська система В. фон Гумбольдта (1767-1835), німецького філолога, філософа, мовознавця. Він займався питаннями мовознавства і створив теорію про мовлення як безперервний творчий процес, який формує думку та про ВФ мови як вираження індивідуального світоспоглядання людей.

Основна ідея його вчення про ВФ слова полягає в тому, що – мова є світом між зовнішніми явищами та людиною, це «проміжна реальність», що інформує не про те, як називаються предмети, а про те, як «вони нам надані», їх функції. За В. фон Гумбольдтом, мова – це «інтелектуальний інстинкт», саме тому його теза про єдність (і навіть тотожність) мови і думки передбачає її активну роль у процесі перетворення предметного світу на думки. За сучасними нейролінгвістичними теоріями, мова не просто виконує мислетворчу функцію, а є певною функцією мозку, окремою нейронною програмою, що скеровує діяльність людського мозку Цитовано за[7].

На думку німецького вченого Л.Вайсгербера (послідовника В.Гумбольдта), мова різних народів – це різні картини всесвіту, зумовлені відмінностями національного духу цих народів, тобто, носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному. Виявлення мотиваційної основи слова, що збігається у свідомості мовця, дає підставу виокремлювати назви з виразним національно-культурним колоритом; досить порівняти українські і польські

похідні: українською мовою *вітальня* (від вітати), освіта (від світла), переважна більшість, шанувати (від шана), а в польській мові *pokój gościnnie* – вітальня (від слова *gość* – гість), *doświadczony, doświadczenie* (від слова *doświadczyć* – досвід).

Внутрішня форма нерідко опосередковано відображає народні традиції, що виявляються в обрядових дійствах і в їхній оцінній характеристиці.

Вітчизняний мовознавець Олександр Потебня (1835–1891) на українському ментальному ґрунті творчо розвинув деякі ідеї В. Гумбольдта. Якщо В. Гумбольдт доводить тотожність мови і духу («без мови нема духу і, навпаки, без духу нема мови»), то український учений пішов значно далі, стверджуючи, що думка не завжди співпадає з мовою. У середині людського менталітету думка може бути пов'язана зі словом, носить індивідуальний характер, але з часом, влітаючи в досвід людини, слово набирає абстрактного значення, перетворюється в поняття, яким людина вільно оперує при необхідності, узагальнює, робить висновки тощо. З огляду на проблему О. Потебня вважає, що мислення ніколи не завершується, висловлення і розуміння думок реалізується в слові. Мова орієнтує і спрямовує думку, виражає цінності й ідеали людства. Одним із таких орієнтирів спрямованості є ВФ слова. З огляду на проблему О. Потебня, розвинув учення про ВФ на основі української мови. Його лінгвістичні дослідження стосувались ВФ безпосередньо окремого слова [30].

У працях О. Потебні немає однозначного тлумачення поняття ВФ слова, в них нараховують до 50 слів і словосполучень, у яких прослідковуємо пізнання О. Потебнею феномену ВФ слова. Він їх тлумачить як найближче етимологічне значення; етимологічне значення; власне значення слова; власний зміст слова; представлення; центр образу; одна з ознак, яка домінує над іншими та інше. Для О. Потебні ВФ є важливою особливістю слова, що народжується разом із розумінням при чуттєвому сприйманні предметів та явищ навколишнього світу [30].

Наприклад, образ *вікна* може мати багато ознак. Наприклад, «вікно» в будинку, «вікно» в науці – новий напрям дослідження, «вікно» в Європу тощо.

Саме тому це слово може позначати будь-які предмети, незалежно від їх форми, розміру, матеріалу тощо. О. Потєбня вказує, що у слові є два змісти: один – об’єктивний, який узагальнює функцію (відкривати, відстоювати), містить у собі одну ознаку, та другий – суб’єктивний, в якому є багато різноманітних ознак. Об’єктивний зміст є символом, що замінює для людини суб’єктивний, він є формою, в якій у свідомості уявляється зміст думки. Якщо зі слова забрати суб’єктивний зміст, то залишиться тільки звук (зовнішня форма) та етимологічне значення, що виступає також формою, але внутрішньою. Отже, ВФ слова демонструє уявлення людини про об’єкт відображення [31].

Складні процеси розподілу та називання об’єктів оточуючого світу світу і розумової діяльності людини опосередковуються індивідуальними, когнітивними, ментальними особливостями психіки носія мови, що матеріалізує думку. ВФ мови виходить за межі словосполучення чи словотворення і є основою, на якій елементи мови синтезуються у духовній єдності. Звідси – мова не є продуктом діяльності, а діяльністю духу народу, яка постійно повторюється і спрямовується на те, щоб зробити артикульований звук придатним для вираження думки.

Сьогодні теоретичні питання внутрішньої форми, зокрема окремі її змістові характеристики, знайшли ґрунтовне відображення у працях вітчизняних учених – М. І. Голяничка [6], Т. Р. Кияк [15], В. М. Манакіна [22], В. М. Русанівського [35], П. О. Селігея [38] та інших.

Розглядаючи природу ВФ слова та аналізуючи генезу поглядів учених стосовно цього мовного феномена, П. О. Селігей слушно виділяє наступні підходи до розуміння ВФ слова – номінативний, образний, мотиваційний і когнітивний, і вбачає в їх синтезі справжню природу ВФ слова [38, с. 21].

Творення нового слова – складний і багатогранний процес, і ВФ слова тут відіграє головну роль, оскільки синтезує в собі мисленнєві особливості психіки індивіда та мовно-експресивні засоби, роблячи проблему мови і мислення актуальною.

Порівнюючи, наприклад, словотворення української мови з аналогічними похідними польської мови, виявляємо як неоднорідність їхніх ВФ, так і спільні риси. Так, українській мові *грубник* мотивується назвою предмета – грубка; в польській мові *palacz* мотивовано назвою характерної діяльності.

Аналіз словотворення показує, що питання диференціації/ідентичності ВФ похідних слів пов'язане також і з типологічною класифікацією мов. Так, в українській мові *булочник* ВФ вказує на ознаку результату діяльності особи (булка, паляниця – результат професійної діяльності особи). В і польській мові *piecarz* – ознаку дії, що виконує особа.

Цікаві результати отримуємо, порівнюючи мови з різним ступенем спорідненості. Так, для української мови *воротар* а польській мові *bramkarz* характерна однотипна ВФ вказує на мотиваційну ознаку – «той, хто тримає, утримує м'яч».

Відповідниками українських словотворень в польській мові можуть бути як однотипні, так і різно структурні слова. Наприклад, в українській мові слово *гурьовик* (той, хто важить) має польський відповідник *cienzarowiec* (той, хто контролює). У співставленні мов відповідниками українських слів є аналітичні утворення: наприклад, в українській мові слово *курівник* має у польській мові відповідник *hodovcakur*.

Міжмовне зіставлення слів за ВФ передбачає встановлення спільного і відмінного на рівні взаємозв'язку зовнішньої та внутрішньої форми з лексичним наповненням порівнюваних слів. З огляду на проблему український мовознавець В. Русанівський (1931–2007) вказав такі варіанти взаємозв'язку зовнішньої та внутрішньої форми слова:

1) спільність внутрішньої та зовнішньої форми за різного матеріального (звукового) вираження. Наприклад, українське слово *вираз*, а в польській мові – *wyraz* також зі значенням висловлювання;

2) відмінність як зовнішньої, так і внутрішньої форми слів з однаковим значенням – в українській мові *чужина*, в польській мові *zagranica*(*obcykraj*);

3) відмінність ВФ у слів з однаковою зовнішньою формою. Наприклад, в українській мові *тепля* у польській мові звучить як *cieśla (stolarz)*;

4) спільність ВФ у слів з відмінною зовнішньою формою. Наприклад, в українській мові *моряк*, і польське *żeglarz (marynarz)*[34].

Слова четвертої групи найпоширеніші в плані типології зіставлення. Більше спільного за ознакою первинної мотивації мають слова у споріднених мовах: українське *карта* (географічний інвентар), *картка* (банківська). В польській мові *karta* – *kartka* з тим самим значенням; *овес* сільськогосподарська культура – *owiesy* польській мові тощо. Часто однакова мотивація порівнюваних слів є наслідком калькування: *гуртожиток*–*общежитие* (рос.) *domstudehcki, akademik* в польській мові.

Важливим аспектом міжмовного вивчення ВФ слів є порівняльний аналіз наявного впливу, своєрідної прогностичної функції первинної ознаки для формування подальших значень окремих слів. Так, спільнослов'янське слово **Шьпикъ* (суфіксальне похідне від **leto* – «тепла пора року») в сучасних слов'янських мовах втілилось у такі значення: українською мовою – «*однорічна рослина*», а польською – «*жіноча літня спідниця*», «*літній шлях*» та інше.

Отже, вибір словотвірної моделі, через яку утворюється зовнішня форма мовного знака, пояснюється особливостями тієї чи іншої національної «мовної картини». ВФ слів, які виявляють характерні особливості процесів називання предметів оточуючого світу, наголошуючи на їх особливості, та функції розв'язують не лише суто мовні проблеми, але й дають нам змогу робити узагальнення щодо специфічних рис національного менталітету того чи іншого народу, який відтворюється у мовній «картині світу».

3.2. Омоніми і синоніми у мовній картині світу

Омоніми (у перекладі з грец. – ‘однойменний, однакове ім’я’) – слова або їх окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні або написанні мають абсолютно різні значення.

Найбільш повно й різноаспектно омоніми виявляються в лексиці. Лексичні омоніми належать до однієї частини мови, виникають унаслідок як внутрішніх закономірностей розвитку певної мови, так і її контактів з іншими мовами. Омоніми з’являються в наслідок:

- звуківих змін у слові у процесі розвитку мови;
- смыслових змін у слові у слові у процесі розвитку мови;
- випадкового збігу звучання слова рідної мови та запозиченого з іншої мови;
- випадкового збігу звучання форми різних слів.

Омонімія дещо подібна до багатозначності, але за змістом і походженням це різні явища. При багатозначності кожне переносне значення слова має зв'язок із його первинним, прямим значенням. Як відрізнити омоніми від багатозначних слів: *підібрати синоніми*: стіл – операційний; стіл – у медичній лексиці режим харчування при дієті; стіл письмовий, комп’ютерний – для офісної роботи; плоска вершина гори; *створити похідні слова* (у омонімів вони будуть різними): *застава* – заставний, *застава* – заставлений, *лазити* – лізти, *лазити* – пролізти. Але, наприклад, таке слово як *картка* утворює: картковий, карточний. У кожному випадку слід зважати на зміст слова, його морфологічні та синтаксичні особливості [68]. У польській мові підбираємо *синоніми* так само, створюємо *похідні слова*: *dopisać*– дописувати, *dopisywać* – дописувати; *dostatni*– достатній, *dostatnio*– достатньо; *duchowny* – духовний, *duchowy* – духовий; *lubić* – любити, *lubieżny* – люб’язний, *lubować się* – любуватися.

Крім того, існують в українській мові фразеологічні омоніми, наприклад, *пускати півня* – ‘видавати пискливий звук, зриваючи голос’; і *пускати півня* – підпалювати, влаштовувати пожежу’. У польській мові явище фразеології омонімів можна продемонструвати наступними прикладами: *falszywy wiara* – неістинна, неправдива віра з точки зору католицизму, фальш – *falszywy jak kot* – “дуже фальшивий”. *Lowić rybu w mętnej wodzie* – ловити рибку в каламутній воді – *bałamucić w sprawie mętnej w sprawie* (хитрувати для власної вигоди, намагаючись приховати свої дії).

Омонімія поділяється на словотвірну, морфологічну, синтаксичну й лексичну. *Словотвірні* омоніми – це однакові звукові комплекси, що виникають при творенні похідних від різних за звучанням слів, наприклад, ласкати: ласка – прояв ніжності, ласка – жижа тварина; гранат: плодова рослина – гранат дорогоцінний камінь – гранатний колір; валити: змушувати падати – валити, рухатися в натовпі. Словотвірні омоніми функціонують також у польській мові. *Smog* – дракон, *smok* – смог(дим); *pokój* – кімната, *pokój* – мир; *biesiada* – розмовляти з кимось, *biesiada* – бенкет; *winny* – той, хто винен – *winny* – напій з вина.

Морфологічні омоніми це однакові звукові комплекси, що утворюються при відмінюванні та дієвідмінюванні: *dobro* – іменник, добре прикметник, *bić* – іменник у формі знахідного відмінка однини і *bićти* – дієслово. *Морфологічні* омоніми функціонують також у польській мові: *profesor* – іменник, *profesorski* – прикметник; *wyznać* (дієслово – визнати) – *wyznanie* (іменник – визнання).

Синтаксичні омоніми – однакові звукові комплекси, один з яких є словом, а другий словосполученням, наприклад, *do woli* – до волі, *prote* – про те, *w górze* – в горі. У польській мові приклади синтаксичних омонімів наступні: *siędziało* – щось сталося чи відбулося, *siedziało* – сиділо; *spożyciem* – споживання, *zpożyciem* – з використанням.

Серед *лексичних* омонімів виокремлюють повні і неповні. У повних омонімів усі граматичні форми збігаються: *pylić* – від’єднувати щось від чогось і *pylić* – підіймати пил (обидва дієслова змінюються однаково);

парити – про дуже жаркий день і *парити* – залишати землю під пором – (обидва дієслова в усіх часах, в однини і множини мають однакові форми). У польській мові приклади повних лексичних омонімів: *para* – обидві особи, предмета, слова тощо і *para* – газоподібний стан води; *zebra* – тварина і *zebra* – пішохідний перехід.

У неповних омонімів можливі збіги лише деяких граматичних форм: *завод* – промислове підприємство (має всі форми однини й множини) і *завод* – пристрій, яким приводиться в дію механізм (має тільки форми однини); *слати*, тобто застеляти і *слати*, тобто посилати (не збігаються форми теперішнього часу: *стелю* і *шлю*). У польській мові приклади неповних лексичних омонімів наступні: *thumbik*, *thumbika* – пристрій для придушення звуку – *thumbiku* – невеликий натовп; *czatu* – спілкування в реальному часі в інтернеті, *czadu*(*czatu*) – отруйний газ.

З-поміж неповних омонімів виокремлюють також: омофони – слова, однакові за звучанням, але різні за написанням: *кленок* (дереvence) – *клинок* (зменшене до клина), *мене* – *мине*, сюди ж належать і синтаксичні омоніми: *підвал* – *під вал*, *сонце* – *сон це*, *назустріч* – *на зустріч*, *доволі* – *до волі*.

Омофони у польській мові: *moze* (*more*) – *moze* (*можливо*); *miedz* (*мідь*) – *miec* (*мати*).

Неповні омоніми – омографи – слова, які однаково пишуться, але вимовляються по-різному через відмінності в наголошуванні: *мукА*–*мУка*, *теплО* – *тЕпло*, *плачу*–*плачУ*, *зАмок*–*замОк*.

Цитуємо омографи в польській мові: *jota* (назва букви j) – *jota* (іспанський танець – хота); *lady* (прилавки) – *lady* (жінка, леді.)

Омоформи – слова, звучання яких збігається лише в окремих граматичних формах, наприклад, сюди належать морфологічні омоніми: *добро* – іменник, *добре* прикметник, *біг* – іменник у формі знахідного відмінка однини і *бігти* – дієслово; *косою* – іменник в орудному відмінку однини і *косою* – прикметник жіночого роду в орудному відмінку однини, *покласти на віз* – *віз* (дрова); *волошкове поле* (місце за містом) – *поле* (город). Приклади омоформи з польської мови: – іменник, деревообробний інструмент –

pić(пити) – *pije, piła* (вона пила), *pił* пила, форма дієслова у минулому часі.

Синоніми (від грец. ‘однойменний’) – слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення. Однак, вони можуть мати відмінності в стилістичних та граматичних характеристиках та у сполучуваності.

Синонімія найповніше й найвиразніше виявляється в лексиці. Повніше синонімія представлена в у стилістично забарвленій лексиці порівняно з нейтральною, абстрактній лексиці порівняно з конкретною, на рівні переносних значень порівняно з прямими.

Суть синонімії у функціях семантичного і стилістичного характеру, які доцільно брати до уваги для адекватного установаження синонімії. Вона тісно пов'язана з явищем мотивації: відносини лексичної та структурної мотивації нерідко поєднуються з синонімічними відносинами слів.

1) функція семантичного добору слова з ряду можливих назв для уточнення, виділення різноманітних відтінків у характеристиці поняття з метою адекватного його позначення: *мучити, мордувати, нівечити, катувати, збиткувати; жаданий, довгоочікуваний, бажаний, омріяний; жити, бути, не пропадати, існувати, животіти, вікувати;*

2) функція стилістичного добору слова з ряду можливих назв із метою адекватно оформленого (у функціонально-стильовому, емоційно-оцінному аспектах) позначення відповідного поняття: *з нас всі насміхаються. Про нього кажуть «рудий Кіндрат», а про мене – «Кіндратова руда кішка»* (О.Корнійчук). Порівняйте також випадки вибору того чи іншого синоніма в таких, наприклад, рядах з нейтральною, піднесеною або евфемістичною й зниженою конотаціями компонентів: слово – *бачити, видіти, спостерігати,*

сприймати зором-видати, зріти, лицезріти, вбачати, убачати, здибати, перестрівати, уздріватися, помічати тощо; посміхатися – сміятися, насміхатися, глузувати, потішатися, висміювати, жартувати, іронізувати, потішатися тощо;

3) функція підсилення семантичної або емоційно-експресивної характеристики поняття й одночасно ніби підшукування найточнішої назви для нього шляхом нанизування, нагромадження слів (ампліфікація): *глумилися, знущалися, потішалися, єхидствувать, висміювати: Масло посміховиськом зробив її, глумився (А.Хижняк);*

4) функція заступлення, заміни з метою уникнення повторень в одному контексті тих самих одиниць: *він нікого не бачив, і його ніхто не помічав.*

Синоніми бувають повні, наприклад, *мовознавство* та *мововедення* та часткові, наприклад, *дорога* та *шлях*.

Синоніми можуть бути лексичні, наприклад, *завзяття – запал; задержуватість, задирливість; утішний – приємний, схвальний, принадний.*

У польській мові лексичні синоніми також мають місце. Наприклад, *dzień – doba, dom – mieszkanie, szybki – prędko.*

Фразеологічні, наприклад, *у тридес'ятому царстві, куди ворон кісток не заносить* – віддалене місце знаходження.

Приклади фразеологічних синонімів польської мови: *być podobnym do dwóch kropek - być do siebie podobnym jak dwie krople wody; czuć się jak ryba w wodzie - czuć się jak ryba w stawie.*

Фонетичні, наприклад, *вдаритися – ударитися, спиця – шпичка, опускати – упускати, уранці – зранку, жалібний – жалісний.*

Фонетичні синоніми польської мови, наприклад: *smieszny – pocieszny, padać – upadać, wychylić – wychylać, chapnąć – chapsnąć.*

Словотвірчі, наприклад, *їсти – з'їсти – поїсти – від'їсти; поважити – обважити; офіційність – офіціальність; недоторка – недоторкливий.*

Словотвірчі синоніми польської мови виглядають так: *piękny – przepiękny, niedopiękny; lubić – polubić – ulubić; czytać – odczytać – przeczytać.* Синтаксичні, наприклад, *як тільки побачив – коли побачив, побачивши; з метою*

покращення – для покращення; внаслідок непогоди – через негоду.

Синтаксичні синоніми польської мови: *kupilem bukiet dla mamy–kupilem mamie bukiet. Kupilem nowy samochód – nowy samochód kupilem.*

Сукупність усіх мовних одиниць із схожим значенням становить синонімічний ряд (*міркувати – метекувати, розмірковувати, думати, обмірковувати, аналізувати, розуміти, усвідомлювати, гадати, мізкувати, метекувати, кумекати; стрибати – вискакувати, вскакувати, перескакувати, перестрибувати, скакати, стрибати, виплигувати, вихватитися, гецати, гопкати.* Наводимо приклади синонімічного ряду польської мови: *rysować– malować –tworzyć –kreować; robić–wykonywać – realizować –przeprowadzać.*

У складі синонімічного ряду виділяється домінанта – один компонент, який має бути стилістично нейтральним і семантично близьким до всіх інших членів синонімічного ряду. Слова в ряду мають бути синонімічними не тільки щодо домінанти, ай між собою. Особливо численними є синонімічні ряди на позначення понять «іти» – *піти, ходити; «ити», «ати» –говорити, казати, сказати; бити, ударити, побити; пити, випити, напиться.*

Однорівнева й міжрівнева синонімія існує незалежно від функціонування на різних мовних рівнях. Є в українській мові *фразеологічні синоніми: ні те ні се, ні риба ні м'ясо, ні пава ні ворона; гав ловити, рота роззявляти; дати драла, накивати п'ятами; не всі дома, немає клепки; давати хрпака, клювати носом.* У польській мові приклади фразеологічних синонімів: *nipies, niwydra, nirak, niryba; anibrat, aniswat; nizpierz, nizmięsa.*

Міжрівневі лексикофразеологічні синоніми: тісно – ніде яблуку впасти; ніде курці стати та ін; морфологічні – варіанти форм, що передають те саме значення: сину – синові, десяти – десятьома; синтаксичні синоніми – це синтаксичні конструкції, близькі або тотожні за значенням, які є взаємозамінними в тексті: просити цукерки – цукерок (у другому випадку – частину); дочка і син – дочка з сином; сусідів телефон – телефон сусіда; співати як соловейко – співати соловейком; наклеяти марку на конверт–конверт з маркою; люди зорали землю–земля зорана людьми; заплативши гроші, я відійшов від каси –після того як заплатив гроші, я відійшов від каси.

Поряд з власне синтаксичними синонімами (*Я сумую / Мені сумно*) розрізняють лексико-синтаксичні (*Я сумовитий / Мені журливо*).

На думку Лакофа умові є невелика кількість так званих абсолютних синонімів (лексичних дублетів). Вони мають тотожне значення і належать переважно до стилістично нейтральної лексики: *процент – відсоток, тираж – наклад, фотографія – світлина, аеродром – летовище, півники – ірисси, нагідки – календула, воротар – голкіпер, мовознавство – лінгвістика*. Виникають дублети через наявність умові двох слів на позначення одного поняття – власне українського й запозиченого [68].

В мовах виділяють абсолютні (повні) та неповні (останніх у мові переважна більшість) синоніми. Синоніми абсолютні – слова повністю рівнозначні й тотожні за вживанням, тобто стильовою сферою функціонування, емоційно-експресивною характеристикою, частотністю, сполучуваністю. Наприклад: *розвилка, роздоріжжя, розвилина; попадатися, потрапляти; відвернути, відхилити, відтягти, відокремити; белькотати, белькотіти, жебоніти, бубоніти; зоря, світанок, зірниця; загубити, занепасти, запропасти; спалахувати, займатися; підводитися, уставати, підніматися; бігти, ганяти, гасати; акцентувати, наголошувати*. Вони часто зустрічаються, зокрема, серед емоційно-експресивної лексики: *орати, гомоніти, верещати* у значенні ‘голосно говорити’; серед однокореневих слів і взагалі на словотвірному рівні: *далеко, здалеку; курча, курка; брехливий, брехун, брехунець; академічні години, академгодини*; на рівні стійких словосполучень: *доброчинний, добрий вчинок; кров точиться з рани, рана кривавиться; купити для дітей, купити дітям*; граматичних форм, зокрема синтаксичних конструкцій: *наближений, більш близький; плакати, буду плакати; мчати як куля, мчати кулею; сніг, іде сніг, сніжить*.

Абсолютні синоніми можуть розрізнятися:

а) частотністю вживання (першим у парі подається вживаніше слово): *людина, персона; рот, пащека; спогад, згадка; курка, квочка; заєць, вухань; зразок, приклад; вік, вічність; блідо-голубий, голубуватий;*

б) певним стилістичним ореолом порівняйте: *стоматолог, зубний лікар;*

мовознавство, лінгвістика (порівняльно-історичне мовознавство, але структурно-математична лінгвістика); *салют, вітання, здоров, привіт, яким вітром вас занесло (як фамільярно-дружнє вітання); дурний, не всі вдома, не сповна розуму (останнє ніби м'якше);*

в) неоднаковою активністю вживання в різних стилях та соціально професійних різновидах мови: *чорний, тьмуцій; плоскогубці, обценьки; кінь, офіцер (шахи); водій, шофер; згряя, ватага, табун (коней).*

У термінології іншомовний і власне українській синоніми часто не можуть помінятися місцями, тому що український синонім виступає, по суті, як пояснення запозиченого, наприклад: *акселерація й прискорення розвитку, біном і двочлен; олігофренія, вада психіки;*

г) сполучуваністю: *середні віки, але тринадцяте століття;*

г) відмінністю у вживанні залежно від форми слів (чинник, що може як сприяти, так і перешкоджати цьому вживанню) та їх звукового оформлення, внутрішньої форми слова, асоціативного зв'язку зі словотвірно спорідненими і просто фонетично подібними словами: *лелека, бусел, бузько; плескати, хлюпати, плюскотати; колишній, уживаний; пекельний, нестерпний, страшенний;* їх довжини: *супровід, акомпонемент; висловити, висловлювати; за хвилину, умить;* особливо при синонімії слова і словосполучення: *половина й одна п'ята; та акцентуаційний характер (психологічний термін), що має особливе значення для ритміки та римування в мові поезії;*

д) неоднаковою активністю в літературному мовленні жителів різних регіонів, порівняйте на Наддніпрянщині й у Галичині: *костюм – стрій; безрукавка – камізелька; спідниця – обрус; фата нареченої – вільон; гумові чоботи – гумаки, чай – гербата; моє шанування – добрий день; каблук – обцас; стригтися – фастригуватися; пальто – плащ.* Така диференціація зумовлюється тісними контактами з певними регіонами (для Галичини – польський регіон). Цей чинник може стимулювати як розширення, так і звуження вживання слова.

Неповні синоніми поділяють на семантичні (ідеографічні), стилістичні та семантико-стилістичні. Семантичні відрізняються відтінками значень: *зарозумілість, бундючність, гордовитість, пиха; диво, дивовижа, дивогля;*

тривати, продовжуватися, тягнутися, точитися; наруга, ганьба, зневага; стримати, угамувати, стішувати. Особливо часто такі слова відрізняються інтенсивністю вияву ознаки, дії: *зелений, зеленкуватий, зеленючий; хотіти, жадати, бажати, прагнути.* Стилiстичні синоніми мають різні сфери використання та експресивно-емоційне забарвлення: *смирний, сумирний, спокійний, рахманний, тихий, лагідний; збентежити, засоромити, занепокоїти, схвилювати; занепад, підупад, спад, зневіра.*

Семантико-стилiстичні синоніми, з яких переважно складаються широкі синонімічні ряди, мають відмінності в семантиці та використанні: *бити, ударяти та розмовні гатити, гамселити, садити тощо у значенні 'сильно бити'; суміш, та розмовне мішанина, всячина, різне, все потроху; спонука, спонукання, спонукування, (дія), спонука-мотив, спонука-потяг, спонука-імпульс; майбутній, прийдешній, наступний, грядущий тощо.* Семантичні синоніми існують у мові для вибору найбільш точного слова з синонімічного ряду, щоб яскравіше передати почуття, думки, ідею, того хто говорить. Особливо важливе така розмаїтість слів у діловому, науковому й публіцистичному стилях. Стилiстичні синоніми сприяють підкресленню тонких емоційно-експресивно-оцінних відтінків висловлювання.

3.3. Міжмовні омоніми

Одним із складних питань у сучасному порівняльному мовознавстві є міжмовна омонімія – явище, яке можемо спостерігати на прикладі споріднених і неспоріднених мов. Багатогранність і багатоаспектність омонімії не дозволяє сучасним мовознавцям дати їй одне спільне трактування, запропонувати єдину всеохоплюючу класифікацію. Омоніми – це слова, що вимовляються однаково, але мають різне значення.

Особливу увагу слід звернути на омоніми в українській та польській мовах, адже спільне слов'янське походження не минуло безслідно. Тут подібних за звучанням слів є дуже багато, однак вживають їх не завжди на позначення одного й того ж [71].

Urok – чарівність, шарм; урок – лекція.

Duma – гордість; думка – myśl.

Pojazd – транспортний засіб; потяг – pociąg.

Awans – підвищення; аванс – zaliczka.

Zakon – чернечий орден; закон – prawo, ustawa.

Naszyjnik – намисто або ж кулон; нашійник – obroża [69].

Зустрічаємо в польській та українській мовах і подібні фразеологізми:

chodzić na palcach (paluszkach) - ходити на пальцях

gruszki na wierzbie - на вербі груші

maslane oczy - масляні (масні) очі

ostrzyć zęby - гострити зуби

mieć serce - мати серце

szczyrzyć zęby - щирити (шкірити) зуби

(aż) uszy bolą - (аж) вуха пухнуть (попухли)

(aż) uszy pękają - (аж) вуха пухнуть (попухли)

(aż) uszy puchną - (аж) вуха пухнуть (попухли)

Міжмовні омоніми, зокрема, польсько-українськи омонімістали недавнооб'єктом вивчення лінгвістів. Словотвірний, етимологічний та лексико-семантичний аспекти у яких сьогодні розглядається міжмовна омонімія. З огляду на проблему М. Беднаж, у своїй кандидатській дисертації, а також у монографії, що вийшла на її основі, окреслює такі міжмовні омоніми:

1. Повні гомогенні міжмовні омоніми, що розгалужуються на дві підгрупи: такі, що цілком розійшлися у семантиці, наприклад, в українській мові слово *досадний* «який викликає досаду» – в польській мові *dosadny* перекладається як «міцний, виразний, енергійний»; українське *рихлий* «крихкий або розсипчастий», у польській мові має значення – *rychły* «швидкий, ранній». В українській мові прикметник *тугий*, має значення «дуже натягнений або стягнений», або «щільно заповнений», «набитий». У польській мові – *tęgi* має також низку значень: «грубий, повний» або «добрий фахівець у своїй галузі», а також «дуже сильний, інтенсивний». Слова, що позначають близькі поняття і мають спільну внутрішню форму, наприклад, як в українській мові слово *характерний*, має значення «властивості певній

людині, предмету, явищу», а також значення «притаманності, яскравої вираженості. У польській мові і *charakterny* має значення «відважності», «рішучості» [70].

2. Повні гомогенні, моносемічні, із спеціалізацією, звуженням значення водній і змов: в українській мові слово *дання* – це фольклорне «знахарський напій, що приворожує»; в польській мові *dane* «страва», значення ширше. В українській мові *світлиця* «чиста світла парадна кімната в будинку». В польській мові суть слова змінюється: *światlica* це «клуб», «місце в школі для відпочинку після занять». В українській мові слово *печиво* стосується солодкого виробу, а у польській мові значення цього слова значно ширше – *pieczywo* «вироби з тіста взагалі».

3. Часткові гомогенні. Вони виникли в результаті метафоричних, метонімічних та асоціативно-дериваційних перенесень, завдяки вторинній номінації, є варіантом багатозначного слова. Наприклад: українське слово *мозоль* позначає «утворення, яке виникає внаслідок затвердіння шкіри», а також це «важка, виснажлива праця». В польській мові *tozyl* – «важка праця». В українській мові слово *туша* має значення у сенсі «тіла забитої тварини» та людина, яка має зайву вагу. В польській мові *tusza* – «огрядність». Первинна мотивація значення слів може збігатися, а переносно-метафоричні значення розходяться. Так, якщо в українському і польському словах *бруста* та *brus* низка прямих значень «колода», «точильний камінь» збігається, то вторинне значення «неотеса», «грубіян» властиве тільки у польській мові. На основі функції предметів – *stos* – *stos*, крім спільного «велика кількість однорідних предметів, складених один на один», розвивається і семантично похідне значення «вогнище, багаття», представлене у польській мові (*spalic na stosie*). Запозичення, які існують в двох мовах, є різними, наприклад, грецьке запозичення в українській мові *гороскоп* (грец. *horoskopos*, буквально спостерігаючий час) має одну функцію, як «таблиця, взаємного розташування планет та зірок на визначений час», застосовується в астрології. У польській мові це слово має і метафоричне значення прогнозу, передбачення. Українське слово *пачка* «купка предметів», «паперу», у польській мові вживається слово *paczka* у значенні «те саме»,

«посилка», «компанія, товариство».

4. Часткові гомогенні з родо-видовими відношеннями при полісемії: в українській мові *вуж* «неотруйна змія середнього розміру», а в польській мові і *вуж* і *змія* взагалі й технічний резиновий *шланг*.

5. Омоніми утворюються в результаті функціонування багатозначного слова в різних стилях, де вони набувають термінологічного значення. Наприклад, українське слово *мета* і польське *mieta* – збігаються в основній частині значень, але польській термін позначає і певні спортивні поняття – «ціль», «фініш». Мають відміну і слова українська *дошка* і польське – *deska*, оскільки у польській мові, на противагу українській мові, є спортивне слово – «лижа» та «сцена» (*marzyć o deskach scenicznych* – мріяти про сцену). Українське слово *справедливість* «об'єктивне неупереджене ставлення», у польській мові має значення *sprawiedliwość* – «тс» і «правосуддя».

6. Міжмовні омоніми утворюються внаслідок старіння одного з них, звуження сфери функціонування, територіального обмеження. Наприклад, український іменник *гризота* передає «душевний стан, страждання, муки», а також «неспокійний, тривожний стан». У польській мові це слово застосовується щоби передати відчуття болі – *grzyzota* «біль, різь у животі». Отже, на основі розкриття змісту встановлюють міжмовні омонімічні пари.

Існує міжмовна омонімія за формою і за змістом. Серед міжмовних омонімів переважають іменники, менш поширені прикметники. Розвиток омонімічних значень відбувається у двох напрямках: по-перше, одиниці закріпились за різними денотатами, але мають при цьому спільний етимон; водночас паралельні історичні семантики відсутні. Наприклад, українське слова *диво* «те, що викликає подив, здивування», а в польській мові має значення негативної оцінки: *dziwo* «страхіття». У кожному конкретному випадку має семантика має свою специфіку. Так, в основі появи значень «подив» в українській та «страхіття» у польській мовах лежить асоціативне переосмислення первинної ідеї «щось надзвичайне, що викликає страх» [71].

У функціонально-семантичному плані міжмовні омоніми проявляються: – у звуженні семантичного обсягу. Наприклад, в українській мові слово *похід* вживається у широкому семантичному значенні – «військові

дії, операція», «пересування організованої групи людей». У польській мові значення цього слова звужене – *rochud* крокування війська; українське слово *схрон* – схов, потаємне місце, у польській мові *schron* – т.с. і газосховище;

– у різному емоційно-експресивному та стилістичному забарвленні: наприклад, українське слово *селянка* – особа жіночої статі щодо чоловічої статі. У польській мові *sielanka* – легке, безтурботне життя;

– неоднаковій сфері вживання, ступіні застарілості, специфічній просторово-часовій характеристиці. Наприклад, українське слова *обрада* «обговорення, порада» у польській мові має значення *obrada* нейтральне, нормативне.

Практично всі лексико-семантичні варіанти, що вказані в українських словниках з позначкою «архаїчне», або «діалектне», становлять давні запозичення з польської мови типу *бадати*, *фастригувати* або належать до спільних східно-західнослов'янських утворень. У польській мові вони не виключені зі сфери активного вжитку. Омоформи та омографи як морфологічні інтерференції є причиною виникнення польсько-українських часткових гетерогенних омонімів, які дуже часто індивідуальні, проте водночас типовим є збіг в окремих граматичних формах. Наприклад, українське слово *посилки* (форма род. відм. однини і наз. відм. множини від початкової форми іменника «*посилка*»); у польській мові *posiiki* означає «їжа, страва» та «підтримка когось, допомога (як правило, про військову підмогу)» «це форма множини від іменника *posiiek* [71].

Польсько-українські міжмовні омоніми виникли в процесі розвитку праслов'янських за походженням лексем, їх словотвірної і семантичної видозміни. Переважає часткова гомогенна омонімія, що характеризується збігом в основній семантиці слів, але має низку відмінних вторинних значень. Відомо, що міжмовні омоніми створюють чимало перешкод при опануванні іноземної мови. Особливо гостро ця проблема відчувається при вивченні близькоспоріднених мов, як у випадку польської та української мов.

ВИСНОВКИ

Конотація є предметом вивчення семіотики, стилістики, прагматики, комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, теорії інтертекстуальності тощо. Вона розглядається як додатковий відтінок, компонент значення, семантична модифікація, додаткове значення, процес, ознака, знакова система та мисленнєво-мовний механізм. Цікавим є питання лексичної конотація в мовних культурах українського та польського народів,

Лексичні конотації є важливим аспектом пізнання національних мовних особливостей. Конотація безпосередньо пов'язана з національною культурою, оскільки формується в певному національно-мовному середовищі, де основним чинником, що впливає на смисловий ореол слова, є прагматика тих, хто спілкується.

Конотації виконують кумулятивну, семантичну або стилістичну та емоційно-оціночну функції мови. Функції конотації стійко пов'язані у свідомості носіїв мови.

З метою виявлення відмінностей і подібностей у польській та українській мовах у лінгвістиці існує метод дослідження – контрастивний аналіз, як сукупність прийомів дослідження й описування мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення специфіки. Контрастивний аналіз можливий на кожному рівні мовної структури: звуки (фонологія), правильне написання слів (орфографія), форма та будова слова (морфологія), словниковий запас певної мови (лексикологія), вживання стійких словосполучень (фразеологія), граматична будова речення (синтаксис) та повний дискурс (текстологія).

Контрастивний аналіз як метод розв'язує низку прикладних завдань: розроблення методик навчання іноземних мов, дослідження мовних контактів, явищ двомовності та міжмовної інтерференції.

Зіставлення конкретних мовних одиниць окремих мовних пар дає важливий матеріал для більш широких типологічних узагальнень, вивчення

мовних контрастів та мовних універсалій. У нашій роботі нас цікавила сутність лексичної конотації та її видів, аналіз аспектів зіставлення лексичних та семантичних відмінностей конотацій української та польської мов.

Колоративи, як прояв конотації. Їх зіставлення показало, що вони не збігаються в різних мовах ні за семантикою, ні за складом але є особливо «чутливими» до набуття додаткової інформації про оточуючий світ. Природа, як основний чинник національних конотацій кольорів, є безпосереднім їх джерелом, сама закодує позитивні або негативні емоційно-оціночні значення, що супроводжують певні природні барви.

Отже, конотації колоративів містять інформацію про найбільш стійкі (підсвідомі) зорові смаки сприйняття кольорів, які відрізняється у національних культурах, відтворюються в індивідуальній мові носія цієї мови, формуючи національний характер, ідентичність та ментальність особистості.

В українській і польській існують конотації кольорозапозичень подібні у двох мовах, є конотації кольорозапозичень не подібних у двох мовах: деякі конотації кольорозапозичень в українській мові вживаються ширше ніж в мові польській, зокрема, це стосується жовтого та рожевого кольорів.

Зооніми – різновид конотації, яка використовується з метою виділення позитивних або негативних якостей людини. Зооніми в українській та польській мовах зустрічаються як лексеми, слова-символи так і у фразеологізмах відбиваючи специфіку культури народу, особливості його історичного розвитку.

Варто зазначити, що особливості перекладу певних рис якими наділені тварини в польській та українській мовах збігаються, та все ж є відмінності.

Наприклад фразеологізм – *mócześć konia z kopytami* – бути дуже голодним, вміти багато їсти, ненажера; *robić (zrobić) kogoś w konia* – обдурити кого, ввести в оману; *falszywy jak kot* – дуже фальшивий; *cały wskowronkach* (увесь в жайворонках) – щасливий і тому усміхнений, балакучий, схвильований; *znać się na czym jak kura na pierzu* (знатись на чомусь як курка на перці) – зовсім нічого не знати. Таких фразеологізмів в українській мові ми

не зустрічали. А ось фразеологізм – «*наче гуси ночували*» – неохайна, недбала людина, залишає за собою сміття, такого відтінку слова гусак у польській мові немає; але в ідіомі *rządzić się jak szaragęśk* (керувати собою, як сирій гусак) – не розраховувати ні на кого, робити що хочеш, керувати, не маючи на це ані права, ані відповідної кваліфікації, є тільки в польській мові.

Зооніми змотивовані національними уявленнями про ту чи іншу тварину. Низка зоонімів в обох мовах дають характеристику людині, її діяльності, спілкуванню, наголошують на поведінку, зовнішні риси, емоції. В загальній інтерпретації уявлення людей про різних тварин світу, що визначається традиційною моделлю переносу якостей тварин на людину і навпаки, зооніми легко переходять у розряд слів-символів, відображають уявлення людей про різних тварин.

Належність зоонімів до складу фразеології свідчать про їх значущість для розуміння образу картин світу, особливо для розуміння людини, її характеру, ставлення до себе та до інших, що робить образ більш характерним, глибоким, а мову насиченою, рельєфною, багатоаспектною.

Фітоніми різновид конотацій, в українській й польській картини світу, які зустрічаємо в піснях, поезії, літературі загалом де назви квітів є символами-словами, лише частково сходяться між собою. Слова з групи квіткових дерев і кущів багатші в українській літературі у порівнянні з польською. Сюди увійшли назва квіт вишні, квіт черешні, квіт каштана, квіт терну, і найбільш важлива для нашої літератури – квіт калини.

У групі квітучих дерев і кущів спостерігаємо більше українських прикладів, зате в польській частині матеріалу з'являється така назва, як *lawenda*, що є символом сильних почуттів, пристрасті, душевних хвилювань, надії на любов.

Мовна специфіка назв рослин відбивається у різних видах фразеологізмів. Вони відображають найбільш сталі асоціації в плані

культурологічних акцентів, які не тільки відрізняються, а й мають спільні ознаки, що зумовлено особливостями самої рослини.

Окрім розкритих нами особливостей лексичних конотацій, важливим аспектом розкриття картини світу в царині національних мовних характеристик, є внутрішня форма слова. Вибір словотвірної моделі, через яку утворюється зовнішня форма мовного знака, пояснюється особливостями тієї чи іншої національної «мовної картини».

Розпізнають і відтворюють слова у мовленні, як українському так і польському, за їхньою зовнішньою оболонкою, тобто звукове оформлення і написання. Водночас їм притаманна і власна внутрішня форма, в якій відтворюється його походження, за якою можна зрозуміти його причинно-наслідкові зв'язки з іншими словами і поняттями.

Внутрішня форма слова виконує в обох мовах низку функцій, а саме: мотивуючу функцію комунікативну, експресивно-естетичну, когнітивну, номінативну кваліфікативна (характеризуюча), типологізуючу.

Отже, вибір словотвірної моделі, через яку утворюється зовнішня форма мовного знака, пояснюється особливостями тієї чи іншої національної «мовної картини». ВФ слів, які виявляють характерні особливості процесів називання предметів оточуючого світу, наголошуючи на їх особливості, та функції розв'язують не лише суто мовні проблеми, але й дають нам змогу робити узагальнення щодо специфічних рис національного менталітету того чи іншого народу, який відтворюється у мовній «картині світу».

Омоніми та синоніми, як в українській так і в польській мовах, пов'язані з відтворенням внутрішньої мовної картини світу. Морфологічні омоніми, синтаксичні омоніми, лексичних омоніми, які ми аналізували, мають свою специфіку у порівняних нами мовах, яка обумовлена особливостями індивідуального та національного менталітету.

Синонімам, у порівнюваних мовах, належить низка функцій, а саме: функція семантичного добору слова з ряду можливих назв для уточнення, виділення різноманітних відтінків у характеристиці поняття з метою

адекватного його позначення; функція стилістичного добору слова з ряду можливих назв із метою адекватно оформленого (у функціонально-стильовому, емоційно-оцінному аспектах) позначення відповідного поняття; функція підсилення семантичної або емоційно-експресивної характеристики поняття й одночасно ніби підшукування найточнішої назви для нього шляхом нанизування, нагромадження слів (ампліфікація); функція заступлення, заміни з метою уникнення повторень в одному контексті тих самих одиниць.

Синоніми можуть бути лексичні, фразеологічні, фонетичні, словотвірні, синтаксичні. Сукупність усіх мовних одиниць із схожим значенням становить синонімічний ряд. У складі синонімічного ряду виділяється домінанта – один компонент, який має бути стилістично нейтральним і семантично близьким до всіх інших членів синонімічного ряду. Слова в ряду мають бути синонімічними не тільки щодо домінанти, а й між собою. Є міжривневі лексико-фразеологічні синоніми, морфологічні, синтаксичні синоніми. Приклади, які демонструють явища омонімії та синонімії, у польській та українській мовах, представлені у роботі.

Одним із складних питань у сучасному порівняльному мовознавстві є міжмовна омонімія – явище, яке можемо спостерігати на прикладі споріднених і неспоріднених мов. Багатогранність і багатоаспектність омонімії не дозволяє сучасним мовознавцям дати їй одне спільне трактування, запропонувати єдину всеохоплюючу класифікацію. Особливу увагу слід звернути на омоніми в українській та польській мовах, адже спільне слов'янське походження не минуло безслідно. Тут подібних за звучанням слів є дуже багато, однак вживають їх не завжди на позначення одного й того ж словотвірний, етимологічний та лексико-семантичний аспекти у яких ми розглянули міжмовну омонімію.

Польсько-українські міжмовні омоніми виникли в процесі розвитку праслов'янських за походженням лексем, їх словотвірної і семантичної видозміни. Переважає часткова гомогенна омонімія, що характеризується збігом в основній семантиці слів, але має низку відмінних вторинних значень.

Відомо, що міжмовні омоніми створюють чимало перешкод при опануванні іноземної мови. Особливо гостро ця проблема відчувається при вивченні близькоспоріднених мов, як у випадку польської та української мов.

Отже, актуальність обраної теми ми підтвердили; мету, завдання розкрили. Наукове, теоретичне та практичне значення продемонстрували фактичним матеріалом, представленим у кваліфікаційній роботі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: «Академія», 2004. 342 с.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібник. Київ : АртЕк, 1997. 224 с.
3. Васюкова Н. В. Етимологічний і семантичний аналіз імені концепта патріот (на матеріалі української, російської, англійської і французької мов). *Збірник наукових праць Studia Linguistica, КНУ імені Тараса Шевченка*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. Випуск 6. С. 82–86.
4. Возняк А. В. Лексична конотація в мовних культурах українського та польського народів. *«Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика»*. Випуск 14, 2023 р.
5. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
6. Голянич М. І.: Внутрішня форма слова і дискурс: монографія. Івано-Франківськ, 2007. 296 с.
7. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст : [монографія]. Івано-Франківськ : Плай, 1997. 180 с.
8. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. 218 с.
9. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 4 / уклад. Р. Болдирев та ін. К.: Наук. думка, 2003. 656 с.
10. Жлуктенко . О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження. *Нариси з контрастивної лінгвістики: зб. наук. праць* [відп. ред. Ю.О. Жлуктенко]. Київ : Наукова думка, 1979. С. 5 – 11.

11. Зорівчак Р. П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях. *Нариси з контрастивної лінгвістики: зб. наук. праць* [відп. ред. Ю.О. Жлуктенко]. Київ : Наукова думка, 1979. С. 59 – 65.
12. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1983. 283 с.
13. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати*. № 3. Суми, 2010. С. 47–50.
14. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 5- те вид., опрацьоване і доповн. Львів: БаК, 2014. XIV. 530 с.
15. Кияк Т. Р. Мотивування лексичних еодиниць (Кількісні і якісні характеристики). Львів: Вища школа, 1988. 164 с.
16. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження. *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa, 2012. 808 с.
17. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів. Київ: Вища школа, 2008. 343 с.
18. Конотація. Оксана Гришко. URL: <https://bigbro.com.ua/shho-take-konotatsiya-ponyattya-funktsiyi-vislovlennya-otsinochnih-emotsij-i-prikladi/>. (Дата звернення: 03.11.2020).
19. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2000. 306с
20. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. 257с.
21. Ладо, Р. (1957). Лінгвістика в різних культурах: прикладна лінгвістика для вчителів мови. Університет Мічиганського преса: Анн-Арбор.
22. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

23. Марчук О.В. Конотативний простір світу англomовного фентезі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: «Філологія»*. 2015. №19.
24. Мацько Л. І., Мацько О. М., Сидоренко О. М. Стилiстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 262с.
25. Мілютіна К. Л., Максимов М. В. Психологія міжкультурної комунікації: навчальний посiбник. Київ: КНУ, 2014. 265 с.
26. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу [репринтне відтворення видання 1918 року]. Київ : Абрис, 1918. 272 с.
27. Плотников Б. О. Внутрішня форма мовних одиниць та їх зміст. *Мовознавство*. 1988. №5. С. 8-16.
28. Полюга Л. М. Словник українських синонімів і антонімів. К.: Довіра, 2007. 575с. 227. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с.
29. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст: в 3 т. К.: Наукова думка, 1977. Т. 1. 927 с. 229. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР Інститут мовознавства / ред. І. К. Білодід. К.: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 6. 832 с.
30. Потебня О. О. Мислення і мова. Київ: СИНТО, 1993. 192 с.
31. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: збірник / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; Пер. А. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.
32. Потебня О.О. Думка й мова (фрагменти): *Слово Знак Дискурс Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За редакцією Марії Зубрицької. Львів, 1996. 23 с.

33. Потебня О.О. Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення. *Фольклористичні зошити 2008, Випуск 11*. Інститут культурної антропології, Пер. В. Давидюк. С. 167–188.
34. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: Видавництво «Сполом», 2001. 223 с.
35. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики : [монографія]. Київ : Наукова думка, 1988. 240 с.
36. Сайтарли І.А. Культура і міжособистісних стосунків: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2007. 240 с.
37. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
38. Селігей П. О. Внутрішня форма слова: на шляху до створення єдиної теорії. *Наукова спадщина О.О.Потебні в контексті сучасності*. Київ, 2005. С.15–22.
39. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с. 228.
40. Словник іншомовних слів / за ред. академіка АН УРСР О. С. Мельничука. К.: Гол. ред. Укр. рад. енциклоп., 1985. 970 с.
41. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст: в 3 т. К.: Наукова думка, 1977. Т. 1. 927 с.
42. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Мойсієнко А. К, Бас-Кононенко О. В, Бондаренко В. В. та ін. Київ, 2010. 270с.
43. Туріщева О. О. Історія перекладу Дж. Кетфорда. Конспект лекцій для студентів напр. філологія. Київ: НТУІ(КШ), 2015. 48 с.
44. Україна в словах: Мовокраїзнав. слов. - довід.: навч. посіб. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає українську мову. К.: ВЦ «Просвіта», 2004. 704 с.
45. Універсальний словник-енциклопедія / гол. ред чл.-кор. НАНУ М. Попович. К., 2001. 1500 с.

46. Універсальний словник української мови: Орфоепічний. Словотворчий. Етимологічний / Уклад.: Дорошенко Т. С., Череп І. А., Омеляненко В. І. Харків: «Торсінг плюс», 2009. 720 с.
47. Чмут Т. К, Чайка Г. Л., Лукашевич М. П., та ін. Етика ділового спілкування. Київ: МАУП, 2003. 208с.
48. Яковлева В. Б. Взаємозв'язок ментальності та мовної системи. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика». Збірник наукових праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. Вип. 4. 378 с.
49. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
50. Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w języku. *Studia etnolingwistyczne* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 360 s.
51. Bartminski J. Językowe podstawy obrazu świata. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. 318 s.
52. Данесі, М, Ді, Петро (1974-05). Language Structures in Contrast. *The Canadian Modern Language Review*. 30 (4) (Newbury House Publishers). с. 383-384.
53. Fauconnier G. Rethinking metaphor. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* / edited by R. W. Gibbs. NY: Cambridge University Press, 2008. P. 53–67. 209.
54. Лебель, Моріс (1959). Vinay, J.-P. et Darbelnet, J., *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris, Didier; Montréal, Beauchemin, 1958. 332 p.
55. Хелтай, Пал (1988). Contrastive Analysis of Terminological Systems and Bilingual Technical Dictionaries. *International Journal of Lexicography* 1 (1) (Массачусетс). С. 32–40.
56. Fartakh A. Laconnotación y laidiosincrasia lingüística y cultural (asociaciones semántico-léxicas en el español de Granada y el árabe de Tetuán,

Marruecos): tesis doctoral de Filología Hispánica / Universidad de Granada. Granada, 1998. 369 p.

57. Hausmann, Франц Джозес; Райхман, Оскар; В'єганд, Герберт Ернст та ін., ред. (1 січня 1991). *Contrastive Linguistics and Bilingual Lexicography Kontrastive Linguistik und zweisprachige Lexikographie Linguistique contrastive et lexicographie bilingue. Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires, Part 3.* Berlin-New York: Walter de Gruyter.

58. Hartmann, R.R.K. (1997) "From contrastive textology to parallel text corpora: Theory and applications", in *Language History and Linguistic Modelling. A Festschrift for Jacek Fisiak* ed. by R. Hickey & S. Puppel. De Gruyter.

59. Hatim B. (1997) *Communication across Cultures. Translation Theory and Contrastive Text Linguistics*, University of Exeter Press.

60. Heltai P. (1988) "Contrastive analysis of terminological systems and bilingual technical dictionaries", *International Journal of Lexicography* Vol. 1(1) pp. 32–40.

61. Iwczenko A. *Słownik ukraińsko-polski*. Lublin, 2003.

62. Jackendoff R. *Semantics and Cognition* / Ray Jackendoff. Cambridge, MA: MIT Press, 1983. 283 p. 211.

63. James C. *Contrastive Analysis* / C. James. London: Longman, 1998. 230 p.

64. Jurkowski M., Nazaruk B. *Mały słownik ukraińsko-polski i polsko-ukraiński*. Warszawa, 1998.

65. *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft. Akten des Internationalen Kolloquiums*. München, 1981.

66. Korunets' I. V. *Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages* / I. V. Korunets'. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers, 2003. 464 p.

67. Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers*. University of Michigan Press: Ann Arbor.

68. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1985. 242 p. 212. Langacker R.W. *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford university press, 1987. T. 1. 515 s.
69. Mosiołek-Kłosińska K. *Poprawność frazeologiczna*. [W:] *Formy i normy, czyli poprawna polszczyzna w praktyce*. Red. K. Mosiołek-Kłosińska. Warszawa, 2001. 90–95 s.
70. *Nowy słownik języka polskiego* / red. E. Sobol. Warszawa: Wyd.Nankowe PWN, 2003, 1311 s.
71. Pięcińska A. *Podręcznik dla szkół wyższych*. Kraków, 2003. S. 175–179.
72. Di Pietro, R. J. (1971) *Language Structures in Contrast*, Newbury House.
73. Rybicka E. *Nie taki diabeł straszny. Podręcznik frazeologii polskiej dla obcokrajowców*. Kraków, 1993.
74. Shen, Dan (20 серпня 1999). Basil Hatim: *Communication Across Cultures. Translation Theory and Contrastive Text Linguistics*. *Babel. Revue internationale de la traduction / International Journal of Translation C*. 185–188.
75. *Słownik języka polskiego*. Warszawa. Wydawnictwo naukowe PWN, 2009.1357 c.
76. Soloshenko O. D. *Lecture Notes on English Lexicology*. Lviv: Eurosvit Publishers, 1998. 225 p.
77. *The Oxford Companion to the English Language* / [ed. T. McArthur]. – Oxford, New York: OUP, 1992. 1525 p.
78. Vinay, J.P. & Darbelnet, J. (1958) *Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais*, Didier-Harrap.
79. *Wielki stownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa, 2005.
80. Długosz – Kurczabowa K. *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, 2008.